

ቃለ-መጠይቅ ፕረዚደንት ኢሳይያስ አፈወርቂ

ፕረዚደንት ኢሳይያስ አፈወርቂ፡ ብረቡዕ 17 ለካቲት 2021 ብሬድዮን ቴሌቪዥንን ኤርትራ ብቐጥታ ዝተመሓላለፈ ቃለ-መጠይቅ ኣካይዱ ነይሩ። ዝርዝር ትሕዝቶኡ ይስዕብ፦

ኣብ መጀመርያ ሰሙን ወርሒ ሕጻናዊ ናይ ዝሓለፈ ዓመት፣ ኣብ ክልል ትግራይ ብጃንዳ ወያነ ዝተወሰደ ሰፊሕን ኣዳህላሊን መጥቃዕቲ፣ ወተሃደራዊ ግጭትን ምእላይ ናይቲ ጃንዳን ኣሰዲቡ ኣሎ። እዚ ኩነታት እዚ ኣመቱ ኣብ ኢትዮጵያ እንታይ ክኸውን ይኸእል? ጽልዋኡ ብደረጃ ዞባና ብፍላይ ከኣ ኣብ መሰርሕ ሰላምን ዝምድናን ኤርትራን ኢትዮጵያን ከመይ ይግምገም?

ኣብ ኢትዮጵያ ናይ ዕረያ ወይ ጽገና ተበግሶ ምስ ተወስደ፣ ቀዳማይ ሚኒስትር ኣቢይ፣ ምስ ኤርትራ ጽቡቕ ዝምድና ምምስራት፣ ‘ፍቕሪ፣ ሰላም፣ ምትሕግጋዝ’ ዝብል ምርጫ ምውሳዱ፣ ከም መቐይሮ ዝሕሰብ እዩ። ኣብ መንጎ ክልቲኣን ሃገራት ኣዋጅ ሰላምን ምሕዝነትን ምስተኣወጀ ዝነበረ ህዝባዊ ስምዒት ኩልና ንዝክሮ እዩ። ሰላም ኮይኑ፣ ቀሲንና ክንነብር ኢና፣ ኣብ ልምዓት ከምዝን ከምቲን ክንገብር ኢና ዝብል ተስፋ ፈጠሩ። ኣመት ናይዚ ሃዋህው’ዚ፣ ጸወታታት ጃንዳ ወያነ ኣብ ኢትዮጵያ ከምዘብቀዐ ዘረጋግጽ እዩ ነይሩ።

እዚ ሕጂ፣ ቅድሚ ሰለስተ ወርሒ ዝተኸሰተ፣ ሰብ ክጽበዮን ክሓሰቦን ዘይክእል ዓንዳሪ መጥቃዕቲ ከመይ ኢሉ መጺኡ? እንታይ እዩ ናብኡ ዘብጸሐ? ብዕምቆት ክፍለጥ ዘለዎ እመስለኒ። ከም ኣርእስቲ ንበይኑ ሒዝካ ብስፍሓት ክዝረበሉ ዝኸእል እውን እዩ። እዞን ዝሓለፉ ክልተ ዓመታት ኣብ ውሽጢ’ቲ ጃንዳ ናይ ምርባጽ ግዜ እዩን ነይረን። ኣብ መንጎ ኤርትራን ኢትዮጵያን ክፍጠር ዝኸእል ልዩብ ዝምድና፣ ሰላም፣ ምርግጋእ ኮነ ዞባዊ ጽልዋኡ፣ ኣብቲ ጃንዳን ዘራያቲን ብዙሕ ጭንቀት እዩ

ፈጠራ። ስለዚህ ብኣንጸር፣ ዝተፈጥረ ሃዋህው፣ ናይ ኩናት ምድላዎት ጀማሚሩ ጥራይ ዘይኮነ ክጋልብ ተራእዮ። ክንዕዘቦ ዝጸናሕና እዮ። ቀዳማይ ሚኒስትር ኣቢይ ነቲ ፍርዳዊ ውሳኔ፣ ተቐቢልናዮ፣ ሰላምዮ ድሌትና፣ ድሕሪ ምባሉ፣ ብወገንና ነቲ ተበግሶ ከምዝተቐበልናዮ፣ ኣብ ናይ ‘ሰነ መዓልቲ ሰማእታት’ መደረ ተገሊጹ ነይሩ። እዚ ኩነታት’ዚ ነቲ ጃንዳ ኣየቕሰኖን። በዚ ድማ፣ ነቲ ናይ ዶብ ጉዳይ — ከም መጣልዒ ወረቕት ሒዙ ክሰርሓሉ ስለዝፈተነ፣ ሓደ ዓቢ ፖለቲካዊ ብድሆ ተፈጠሩ።

ብወገንና ንጉዳይ ዶብ ብዙሕ ኣይተሃወኸናሉን። ባድመ ይኹን ካልእ ቦታና ናብ ዝኸዶ የብሉን። እቲ ዝዓበየ፣ ኣብ ኢትዮጵያ ዝጸንሐ ኩነታት ናብ ቅነዕ መኣዝን ምምጻእ እዮ ነይሩ። ንዕኡ ከነሓይልን ክንድግፍን ኣለና፣ ናይ ዶብ ጉዳይና ተፈቲሑ-ኣይተፈትሐን፣ ተመልኪቱ-ኣይተመልከተን ዘጸግም ስለዘይኮነ፣ ንሓዋሩ ዘላቕ ሰላም ንምፍጣር፣ ነቲ ናይ ዶብ ጉዳይ ብትዕግስቲ ንርኣዮ፣ ነዚ ተፈጠሩ ዘሎ ሃዋህው ግን ብንጥፈት ክንድግፎን ክንደፍኣሉን ናህሪ ወሲኽና ክንሰርሓሉን ኣለና ኢልና ተበጊስና። ብኣንጸሩ፣ እቲ ጃንዳ ንኩናት ኣብ ምድላው፣ ክፍጠር ዝኸእል ዝምድና ኣብ ምዕንቃፍን ጉዳያት ኣብ ምሕንካርን ኣትዮ። እቲ ዝግበር ዝነበረ ወተሃደራዊ ምድላዎት ንከታተሎ ነይርና ኢና። ብወገን ፈደራል መንግስቲ ናይ ኢትዮጵያ እውን ምክትታል ኣይነበረን ክበሃል ኣይከኣልን።

ቀዳማይ ሚኒስትር ኣቢይ ብዙሕ ጊዜ፣ ብባህጊ ጽቡቕ ሓሳባት የቕርብዮ። ንሕና ድማ ምስ ሕሉፍ ተሞኩሮና ኣዛሚድና፣ ህድእ ኢልና ንርእዮም ጉዳያት ኣለዉ። ደድሕሪቲ ናይ ሰላምን ምሕዝነትን ስምምዕ፣ ብሸነኽ ዓሰብ፣ ዛግምበሳ፣ ኣምሓጀር ዘሎ ዶባት ምክፋት፣ ነቲ ርክባት ከምቐ ይኸእልዮ፣ ነቲ ተፈጠሩ ዘሎ ሃዋህው ድርኻት ክውስኸሉ ይኸእልዮ ብዝብል ሓሳብ ዝተወሰደ ስጉምቲ ነይሩ። ኣብቲ እዋንቲ፣ ኣቢይ ብቐጻሊ ንደብረጼን ዘይትረኽቦ ይብለኒ ነይሩ። ኣነ ክረኽቦ እንተደልየ ሞንጎኛ እውን ኣይደልየሉንዮ። ግን ብዙሕ ዝዕዘቦ ነገራት ስለዝነበረ፣ ደሓን ቕድም ነቲ ሃዋህው ነጠዓዕ ሕሞ፣ ቀስ ኢልና ነርክበሉ ዝብል ሓሳብ ነይሩኒ። ምክንያቱ ብወገንቲ ጃንዳ ተጻይ ዝኹነ ኣካዪዳን ወተሃደራዊ ምድላዎትን፣ መሰረት ዘይብሉ ኣናጃቲ ፕሮፖጋንዳዊ ዘመተታት እዮ ዝካየድ ነይሩ። በዚ ድማ፣ ኣብ ዛግምበሳ ኣብ ዝተኸየደ ዶብ ናይ ምክፋት ስነ-ስርዓት ብዙሕ ሸውሃት ኣይነበረንን። ኣብ ምዕራብ፣ ኣብ ዶብ ኣምሓጀር ርክብ ክግበርዮ ምስተባህለ ግን፣ ኣብ መወዳእታ ሰዓትዮ — ከምዚ ጽባሕ ንራኽብ ‘ሕራይ ደሓን ክንራኽብ ንኸእል ኢና’ ኢለ። ኣብ ኣምሓጀር ንደቐቕ ክልተ ደቐቕ ዝኸውን ተራኽብና። ጎድኒ-ጎድኒቲ ዝነበረ ድግስ ማለትዮ። ብወገይ ሓንቲ መልእኽቲ ነይራትኒ። ንሳውን ሰጋእ-መጋእ፣ የድሊ’ዶ ኣየድልን እናበልኩ። “ደብረጽዮን ንምንታይ ኢኹም ንውግእ ትዳለዉ ዘለኹም? ንውግእ ትዳለዉ ኣለኹም። እዚኣ ኣይትኸውንን እያ። ኣብ ካልእ ጉዳያት ሕጂ ክንዛረብ ኣይንኸእል ኢና። ንዓይ ዘምጽኣትኒ ቀንዲ ጉዳይ እዚኣ እያ” ኢለዮ። ኣብ ከብደይ ሒዞዮ ክኸይድ ስለዘይደለኹ እየ። ኣቢይ እውን ነቲ ርክብ ይደፍኣሉ ስለዝነበረ፣ ከም መልእኽቲ ምትሕልላፍ ወሲደየ “ወተሃደራዊ ምድላዎት ኣየድልየኩምንዮ” ዝበልኩዎ።

ማዕረ ማዕረቲ ወተሃደራዊ ምድላዎት፣ ንህዝቢ ትግራይ ኣብ ናይ ጀሆ ስምዒት ንምእታው ‘ብደቡብ ተወረርና፣ ፈደራል መጽኢ፣ ብኤርትራ ከምዚ ክመጸና እዮ’ እናበልካ ምርሰሳን ነይሩ። እዚ ከምዚ ዝኣመሰለ ጉዳይ ናበይ ከምርሕዮ፣ ደሓን

እስከ ቀሰይ ኢልና ንከታትሎ ተባሂሉ። ከምዚ እንተኹነ፣ ከምቲ እንተኹነ ዝብል ሲናርዮታት ክጽናዕ ጀሚሩ። ኣብ መወዳእታ እቲ ብፊት ሕጻናዊ ዝተፈጸመ ርኢናዮ። ከምኡ ክፍጸም ይኸእልዮ ኢሉ። ዝኹነ ሰብ ክሓስቦ ዝኸእል ኣይኮነን። ምስቲ ዝነበረ ኣናቕቲ ዘመተታት ይኹን ወተሃደራዊ ምድላዎት፣ እቲ ተኸእሎታት እንታይ ኩን ክመስል ይኸእል? እንተበልካ እውን፣ ከምዚ ዓይነት ፍጹም ዓንዳሪ መጥቃዕቲ ክግበር ይከኣልዮ ኢልካ ክሕሰብ ዝከኣል ኣይነበረን። በዮናይ ተኣምር ከምኡ ዓይነት ሲናርዮ ክረኣየካ? እቲ ዝነበረ ውጥን፣ ሕጂ ንድሕሪት ተመሊስካ ክትርእዮ ከለኻ ብሓቂ ዘገርምዮ። ኣቋውማ ሰራዊት ኢትዮጵያ፣ ኣብቲ ልኡላዊ ወይ ፈደራል ኣሃዱታት ዝበሃልን ኣብ ክልላትን ሕጂ ክንዛረበሉ ኣይንኸእልን። ንሱ ንገዛእ ርእሱ ነዊሕ ዛንታ እዩ። ሰሜን እዝ ካብ 30-32 ሺሕ ዝኸውን ዓቕሚ ሰብ ነይሩዎ። ሓደ ሲሶ ካብኡ ተጋሩ እዮም ነይሮም። ከም ቀዳማይ ፕላን ዝተወሰደ (ብዘይካቲ ቅድሚኡ ዝግበር ዝነበረ)፣ ኣብቲ ክልል ደሞክራሲያዊ ምርጫታት ተኻይዱ ኢልካ፣ ነቲ ፈደራል መንግስቲ ሕጋውነት የብሉን ምባል ነይሩ። እዚ መጀመርያ ናይቲ ጸወታ እዩ ነይሩ። ንሱ ተወዲኡ። ብዛዕባኡ ዝተገብረ ጎስጓጎት ብዝተፈላለዩ መንገድታት ኩሉ ሰብ ርእዮምን ሰሚዑምን እዩ።

እዚ ቀዳማይ ውጥን፣ ነቲ ድሕሪኡ ክውስድ ዝተሓሰበ መጥቃዕቲ — ኣነ እኳ ዕብዳንዮ ዝብሎ — መጽረጊ መገዲ እዩ ነይሩ። ካብኡ ቀጸልካ፣ ነቲ ዶባት ክሕሉን ክከላኸልን ኣብቲ ክልል ዝሰፈረ ልኡላዊ ትካል ናይ ሰሜን ፈደራላዊ እዝ፣ ዝቕተል ቀቲልካ፣ ዝማረኽ ማሪኽካ ተጥፍኡ። ወይ ኢዱ ሂቡ ኢልካ ትእውጅ። ድሕሪኡ ናብ ኣዲስ ኣበባ ትኸይድ። ካብኡ እንተሰለጠካ ኣብ ኣስመራ ዘሎ መንግስቲ እውን ትቕይር። ከምዚ ዓይነት ዕቡድ ኣተሓሳስባ ሒዝካ፣ ኣብ ኩናት ክትኣቲ፣ ዓቢ ናይ ቅማሪ (miscalculation) ጸገምዮ። ኣብ ኩሉ ወተሃደራዊ ግጥማት ጸገም ዘምጽእ miscalculation እዩ እሞ፣ ከምዚ ዓይነት ግጉይ ቅማሪ ግን ተራእዩ ኣይፈልጥን። ኣዝዩ ዘገርም እዩ። ኣነ ታሪኻዊ እዩ ዝብሎ። ብዝኾነ ዝተቐትለ ተቐቲሉ፣ ነቶም ክማርኹዎም ዝኸኣሉ ማሪኽኻም። ኣብ መወዳእታ ግን፣ ውሑድ ዘይኩነ ቁጽሪ፣ ነቲ መጥቃዕቲ መኪቲዎ። እታ መቐይሮ ኣብኣያ ትመጽእ።

ክሳብ ሕጂ ዳርጋ ሰለስተ ወርሒን ክልተ ሰሙንን ኮይኑ ኣሎ። ኣብ ውሽጢ ዘገብዎ ዘመጸ ምዕባለታት ዝርዝራቲ ሓደ ብሓደ፣ እቶም ኣብኡ ዘለዉ ናይ ሰሜን ፈደራላዊ ኣሃዱታት ኣጸቢቓም ስለዝፈልጡዎ ንሳቶም ክዛረቡ ይኸእሉ። ብወገንና ከምኡ ዝኣመሰለ ሃንደበት ክመጽእ ኣብ ኣእምሮና ኣይነበረን። ኣማዕባብላ ናይቲ ኩነታት ምናልባት ንዳሕራይ እዋን፣ ግዜ ተረኺብሉ ነዊሕ ፊልምታት ክስራሓሉ ይኸእል ይኸውን። ግን ከምዚ ዓይነት ዕንደራ፣ ከምዚ ዓይነት ዓቕሊ ጽበት፣ ናብ ከምዚ ዝኣመሰለ ግጉይ ቅማሪ (miscalculation) ኣብዲሑ፣ ክንድዚ ዝኣክል ዕንወት ከውርድ ኣብ ናይ ዝኹነ ሰብ ኣእምሮ ኣይነበረን።

እዚ ሕጂ ኣብዚ ክልተ ዓመታት ዝመጸ ምዕባለ እዩ። ስለምንታይ ናብ ከምዚ ዓይነት ዓንዳሪን ኣዕናዊን ሕርያ ተበጺሑ? ብዙሕ ክዝረበሉ ዝከኣል ብዙሕ ነገራት ኣሎ። እቲ ጉዳይ ኣብዘን ዝሓለፉ ልዕሊ ክልተ ዓመታት ጥራይ ዝሕጸር ኣይኩነን። ናይ 30 ዓመታት ውጽኢትዮ። ምናልባት ክንዮኡውን ክኸይድ ይኸእል። ብቐንዱ ግን ሳዕቤን ናይቲ ኣብ ውሽጢ ዘሓለፈ 30 ዓመታት ዝነበረ ፖለቲካዊ ምዕባለታት ኢትዮጵያ እዩ። ሓድሽ ትማሊ ዝመጸ ኣይኩነን።

ናቱ ክወና ኣዕሚቕና ክንርድኡ፡ ናይዘን ክልተ ሰለስተ ዓመታት ጥራይ ክንርኢ የብልናን። ጠንቁ እንታይ እዩ? ክበሃል ኣለዎ — ኣብ መወዳእታ ፍታሕ እውን ክንደሊ ስለዘለና። እዚ ትማሊ ዝተፈጸመ፡ ኣነ ናይ ፈንጂታት ፖለቲካ ዘምጸኡ ጸገምየ ዝብሎ። ሰነዳቱ ተመሊሶ ክርእዮ እንከለኹ መመሊሱ የተሓሳስበኒ እዩ። ምናልባት 780-70-60-50 ዓመታት ድሕሪት ተመሊሶና ክንዛረብ ንክእል ኢና። ንሱውን ናቱ ጽልዋ ስለዘለዎ። ብቐንዱ ግን፡ ኣብዘን 30 ዓመታት ዝማዕበለ ናይ ጃንዳ ወያነ ዝምቡዕ ኣተሓሳስባ ዘምጸኡ ጸገምየ። በቲ ቅድም ምስ ወያነ ዝነበረና ዝምድና፡ ብቐጻሊ ንመኻኸረሉ፡ ኣብ ገሊኡ ንሰማምዓሉ ኣብ ገለ ዘይንሰማምዓሉ ብዙሕ ጉዳያት ነይሩ እዩ። ሓደ ካብኡ፡ ማለት ምስዚ ኩነታት እዚ ኣጋጢምካ ወይ ኣሃሚድካ ክዝረቡሉ ዝከኣል ናይ 94 ሓደ ኣገዳሲ ፍጻመ እዩ። ኣነን መለስን ንፈልጦ። “እመጽእ ኣለኹ ጉዳይ ኣለኒ።” ኢሉኒ። ምስ መጻ፡ “ንድፊ ሕገ-መንግስቲ ወይ ቅዋም ኣዳሊና ኣለና። ቀዳማይ ቅዳሕዮ፡ ብዝሕ ሰብ ኣይረኣዮን፡ ርእይቶኻ ክሰምዕ ስለዘደለኹ እየ” ኢሉኒ። ኣንቢቦየ። ካልኣይ ግዜ ድሕሪ ምንባብ፡ ነቲ ርእይቶ ክህበሉ ዝደለኹ ነጥቢታት ኣድሚቕ (highlight ገይረ)፡ ደጊመ ደጋጊመ ምስ ኣንብብኩዎ፡ ኣብ ኣእምሮይ ዝተራእየኒ ናይ ሓደጋ ነገር እዩ። ዓንቀጽ 39 ጥራይ ኣይኩነን። ብምሉኡ እቲ ስርዓት ናበይ ገጹ ክኸይድ ከምዝኸእል ኣመታት ዝህብ እዩ ነይሩ።

ድሕሪኡ ተራኸብና። “እዚ ፈጻሙ ንህዝቢ ኢትዮጵያ ዝኸውን ቅዋም ኣይኩነን። ብዝኹነ ይኹን መለክዒ። ንዝኸነ ካልእ ሃገር ካልእ ህዝቢ እውን ዝኸውን ኣይኩነን” ኢሉየ። ንሱ ከኣ፡ “ከምኡ ከምእትብል እፈልጥየ፡ ዘይተጸበኹዎ ኣይኩነን። ግን ክንመኻኸር ስለዘለና እየ። ንዓኻ ከምኡ ከምዝረኣየካ ይርድኣኒዮ። ንዓና ዝጥዕመና ግን ንሱ እዩ። ኣብ ኩለን እተን ክልላት ፈንጂ ትተክል፡ ኩነታት ጽቡቕ እንተኸይደ ጽቡቕ፡ እንተዘይከይደ ከኣ ንኹለን ሓደ ብሓደ ነባርዎን።”

ብኸምዚ ዓይነት ቅኒት ኣእምሮ፡ ሃገር ክትሃንጽ ስርዓተ-መንግስቲ ክትምስርት ከመይ ኢልካ ይሕሰብ? እዚ ናይ ክልላት ፍልስፍናን ኣተሓሳስባን፡ ሓደ ስርዓተ-መንግስቲ ንምፍግር ዘይኮነ፡ ብናይቲ ጃንዳ ኣጠማምታ ዝተቐየሰ ወይ ዝተሰርሐ መጻወድያ እዩ ነይሩ። ኣብ ውሽጢዚ 25 ዓመታት ካብ 1995 ክሳብ 2020 ወይ ክሳብቲ ናይ እርማት ስጉምቲ ዝመጸሉ፡ እንታይ ዓይነት ፖለቲካዊ ባህሊዮ፡ ኣብ ኢትዮጵያ ተሃንጹ ወይ ተኹስኩሱ እንድሕር ኢልና፡ ኤትኒካዊ ጽልኢ፡ ኣተፋናኒ ዝኹነ ኣናጃቲ ባህሊ እዩ ተኹስኩሱ። ነታ ሃገር ዝሓመሰ፡ ኣብ ከምዚ ዝኣመሰለ ሓደጋ ዘውደቐ ብመሰረቱ እዚ ኣተሓሳስባዊ እዩ። ሱር መሰረት ናይቲ ጉዳይ ግን ኣብ 94—95 ዝሕጸር ኣይኩነን። ክንዮኡ እውን ዝኸይድዮ። ካብ 70ታት ጀሚርካ ዝነበረ ኣተሓሳስባ፡ ንሕና ካብ ዝኹነ ካልእ ወገን ንላዕሊ ንፈልጦ። ብዛዕባዚ ናይ ትማሊ ክልተ ሰለስተ ወርሒ ዓንዳሪ ስጉምቲታት ጥራይ ምዝራብ፡ ኣጽቢብካ ምርኣይ እዩ ዝኸውን። ጠንቅታቱ ንድሕሪት ተመሊሶና ክንምርምሮ ኣለና። ብልክዕ ፍታሕ ክንረክብ። ናይ ክልል ትግራይ ጥራይ ኣይኮናንን ንርኢ። ኣብ ኢትዮጵያ ብኣጠቓላሊ ናይ ብሓቂ ኣሰካፊ ፖለቲካዊ ባህሊ እዩ ክኹስኩስ ጸኒሑ። ከምዚ ዝኣመሰለ ባህሊ ሒዝካ፡ ብሰላም ብሓባር ክትነብር ዝከኣል ኣይኮነን። ከም ጎረባብቲ እውን ተኸባቢርና፡ ተሓጋጊዝና ክንነብር ዝኸእል ኣይኮነን።

ምናልባት ናብ ካልእ ገፊሕ ዓውዲ ክወስደና ይኸእል ይኸውን እምበር፡ ኣብ ዝተፈላለዩ ሃገራት፡ ኣብ ሶማሌ፡ ዒራቕ፡ ሊብያ፡ ሊባኖስ፡ ኣብ ሱዳንን ካልእን

ክኹስኹስ ዝተፈተነ ከምኡ እዩ። ኣብ ክላን፣ ኤትኒክ፣ ብሄር ዝተመርኩሰ፣ ጸቢብ ትሕተ ሃገራዊ ኣካዪዳን ኣቋውማን፣ ብዎር ሎርድስ (ጎይቶት ኩናት) ዝእዘዝ ናይ ምምሕዳር ስርዓት ፈጠርካ፣ ሃገር ፋሕፋሕ ምባል። ሃገር ይሕመስ። ሃገር ምስ ተሓመሰ፣ ነቲ ሕንፋሽ ኩነታት፣ ወኪል ኮይኑ ዘመሓደር ብደገ ይመጽእ። ሓደ-ሓደ እዋን ናይ ሃይማኖት ካብ ዝተኸደነ ውድብ መጺኡ ነቲ ኩነታት የመሓደሮ። ዘይመንግስታውያን ውድባት፣ ናይ ረድኤት ማሕበራት ዝበሃላ ይመጽኡ። ካብኡ ንድሓር፣ ሃገራዊ ልኡላዊ ትካላት ናይ ምህናጽ ዕድል የለን። ነዚ ከምዚ ዝኣመሰለ እተሓመሰ፣ መመሊሱ ዝገማምዕ፣ ኣብ ጽልእ ኣብ ቅርሕንቲ ዝሸምም ሃዋህው ዘመሓደሮ፣ ናይ ደገ ኣጀንዳታት እዩ።

ናይዚ ዝሓለፈ 25 ዓመታት ኩነታት ኢትዮጵያ ካብዚ ፈሊኻ ዝረኣ ኣይኩነን። ከም ኣቋውማ (ፓተርን) እንተሪኢኻዮ ተመሳሳሊ እዩ። ንሕናኻ ካብ መን ንሓይሽ? ኢልና ክንዛረብ እውን ግቡእ እዩ። ምክንያቱ ንሕና እውን ካብቶም ካልኣት ህዝብታት ዝተፈለገ ኣይኮናን። እዚ ከምዚ ዓይነት መቐቐሊ ኣናቋቲ ፖለቲካ ከም ተመኩሮ ሓሊፍናዮ ኢና። ድሕሪ ካልኣይ ኩናት ዓለም፣ ኣብ ትሕቲ ምምሕዳር እንግሊዝ ከለና፣ ነዛ ሃገር ብሃይማኖትን ካልእ መገዲን ኣብ ክልተ — ሰለስተ ንምቐቐል ዝተገብረ ነገራት፣ ነቲ ህዝቢ ዓቢ ትምህርቲ ምሂሩዎ እዩ። ድሕሪኡ ኣብ እዋን ብረታዊ ቃልሲ ካብ 60'ታት ክሳብ 81 ዝነበረ ኩነታት እውን ርኢናዮ ኢና። 1ይ ክፍለ፣ 2ይ ክፍለ፣ 3ይ ክፍለ፣ 4ይ ክፍለ እናበልካ ብወገን ብኣውራጃ ዝነበረ ናይ ምፍልላይ ፖለቲካ ዓቢ ትምህርቲ ተማሂርናሉ ኢና። ከምኡ ጌርና ናጽነትናን ልኡላውነትናን ከነረጋግጽ ንክእል ኣይነበርናን። ኣብ ውሽጢ ከምዚ ዝኣመሰለ ፖለቲካዊ ምዕባላታት ዝተጠራቐመ ተመኩሮ እዩ። ንዓና ካብ ሓደጋ ኣድሒኑና እምበር፣ ካብ ካልኣት ኣብ ጎደቦና ዘለዉ ህዝብታት ንፍለየሉ ምክንያት የለን።

ዘላቂ ሰላም፣ ርግኣት ክህሉ፣ ምትሕብባር ምትሕግጋዝ ክሰፍን እንተኾይኑ እምበኣር፣ እዚ መሰረታዊ ጸገምዚ ብሓባራዊ ጸዕሪ ክእረም ኣለዎ። ከምዚ ዓይነት ፖለቲካን መርዛም ባህሊን ኣብ ሕብረተሰባት እንተ ሰሪጹ ከተዕርዮ ወይ ክትእርሞ ኣጸጋሚ እዩ። ኣብ ዝሓለፈ ክልተ-ሰለስተ ዓመታት ኣብ ኢትዮጵያ ዝተወሰደ ናይ እርማት ስጉምቲ ዝደገፍና፣ ኣብዚ ከባቢ ናይ ሓዋሩ ዘላቂ ርግኣትን ሰላምን ንምምጻእ ክንተሓጋገዝ ስለዘለና እዩ። ሕርያ ኣይኮነን፣ ወይ ኬር ኣይኮነን። ምክንያቱ ሓቀኛ ርግኣት ክመጽእ እንተኾይኑ፣ እዚ ኣከያዪዳዚ ክእረም ክክእል ኣለዎ። ኣብ ትሕቲ ዝኹነ ይኹን ኩነታት ህዝቢ ኢትዮጵያ ንሓድሕዱ ክናቐት፣ ብሄራትን እንዳታትን ንሓድሕደን ክናቐቐታ ረብሓ የብልናን? ንዓና እውን ከቐሰና ኣይክእልን። ሰላምን ርግኣትን ክርከብ ዝክእል ኣይኮነን። ኣመለኻኽታና ቀዋሚ ወይ ነባሪ ፖሊሲና ንሱ እዩ። ብኡ ኢና ክንሰርሕ ጸኒሕና።

እዚ ናይ ትማሊ ናይ ዕብዳን ፍጻመ ዓቢ ትምህርቲ ቀሲምናሉ ኣለና። እቲ ጸገም ተወዲኡ ኢልና እውን ክንዛረብ ኣይንክእል። ነቲ ዘሎ ምዕባላ ንምቐቐል ከም ብሓድሽ ትርፍራፍ ናይ ጃንዳ ኣኻኪብካ፣ ኣላሕላሒ ናይ ኣትሪሽን (ምርብራብ) ኩነታት ፈጠርካ፣ ድሕሪኡ ናብ ጸረ-መጥቃዕቲ ትኸይድ ዝብል ናይ ደገ ይኹን ናይቶም ኣለና ዝብሉ ናይ ውሽጢ ወገናት ኣጀንዳ ኣሎ። ስለዚ ነቲ ፍጻመ ዘርዚርና ክንርድኡ፣ ካብቲ ንዕኡ ዝፈጠረ ሃዋህው እንታይ ተማሂርና? ንመጻኢኻ እንታይ ክንገብር ኣለና? ወይ ከመይ ጌርና ንኸይድ ክንፈልጥ ኣለና። ሓደስቲ

ምህዞታት የብልናን። ግን፣ ካብ ተሞኩሮና ዝተማሃርናዮ መለበሚ ስለዘሎ፣ ንዝላቂ ሰላምን ርግኣትን ክንጥቀመሉ ምእንቲ ኣነባብባና ብዕምቁት ኮይኑ፣ መረዳእታና ናብ ንጡፍ ተበግሶታት ከምርሓና ክኸእል ኣለዎ።

ናይ ኢትዮጵያ ቦታ ኣብዚ ዞባዚ ንእሽቶ ኣይኮነን። እዚ ጉዳይ'ዚ፣ ሕጂ ወይ ሎሚ ዝተራእየና ኣይኮነን። ኣብዚ ዞባ ርግኣት ክመጽእ እንተኾይኑ፣ ናይ ብሓቂ ናይ ኢትዮጵያ ቦታ ንርግኣት ዝድግፍን ንርግኣት ዝሕግዝን ክኸውን ኣለዎ። ቅድም ቀዳድም ከኣ፣ ዘቤታዊ ኩነታት ኢትዮጵያ ነዚ ሓላፍነታት'ዚ ዝስከመሉ ኩነታት ክፍጠር ኣለዎ። ንሕና ከኣ፣ ን80 ዓመታት ተደጋጋሚ ሽግር ዝረኣናሉ ስለዝኾነ፣ ናይ ኢትዮጵያ ቅሳነትን ርግኣትን ካብ ካልኣት ህዝብታት ናይዚ ጎዶቦ ብዝተፈልየ ዝያዳ የገድሰና። ብኡ መጠን ድማ ግዴታናን ግቡእናን ከነበርክት ኣለና ኢልና ንሰርሕ ኣለና።

ምስዚ ዝተሓሰር፣ ብዝተፈላለዩ ናይ ግዳም ሓይልታት ንወያኔ ከም መጋበርያ ተጠቂምካ ንዊሕ ዓመታት ኣንጻር ኤርትራ ናይ ተነጽሎን ምስይጣንን ዘመተ ክካየድ ጸኒሑ እዩ። እዚ ዘይምኽኑይ ተጽብኢታት'ዚ፣ ኣብዚ ውህብ ኩነታት እንታይ ኣንፈት ክሕዝ ይኸእል?

እዚ'ውን ኣብ ውሽጢ ታሪኻዊ ክወናዊ ስእሊ (ፐርሰፕክቲቭ) ክንርእዮ ኣለና። ኣብ ውሽጢ'ዚ ክግለጽ ዝጸንሐ ናይ 80 ዓመታት ተሞኩሮን ክንዮኡን ኣእቲኻ ዝርኣ እዩ። ሃገራት ኣብ ግዜ መግዛእቲ ብዝተሓንጸጸ ዶባት እየን ቁይመን። ስለምንታይ ከምኡ ኮይኑ ዝበሃለሉ ኣይኮነን። እዞን ብመግዛእቲ ዝቕመጥ ሃገራት፣ ድሕሪ ካልኣይ ኩናት ዓለም ናጽነትን ክጎናጸፋ ከለዎ፣ እተን ናጽነት ዝግበአን ሃገራት ኣብ ኣፍሪቃ ፍሉጣት እየን ነይረን። ኤርትራ ሓንቲ ካብአን እያ። እኳ ድኣ ካብተን ቀዳሞት ኣብ መወዳእታ 19 ዘመን ብመግዛእቲ ዝቕመጥ ሃገራት እያ። እንተኾነ ናጽነት ኤርትራ ንስትራተጂያዊ ረብሓታት ኣየገልግልን እዩ። ተባሂሉ ብበዓል ፎስተር ዓላስ ዕድልና ተወሲኑ። ክሳብ 1952 ናይ መሰጋገሪ ግዜ ናይ እንግሊዝ ምምሕዳር ነይሩ። ድሕሪኡ፣ እቶም ጎብለላት ዝሓረዩዎ ወኪል ናይ ኣጀንዳታቶም ኣብዚ ከባቢ ኢትዮጵያ ስለዝነበረት ንሕና መሰልና ተነፊግና። ብሰንኪ'ዚ ናይ ግዳም ኣጀንዳ ኣብ ቃልሲ ዘሕለፍናዮ ዛንታ ናይ ትማሊ ዝኸርታት እዩ። ብሰበቡ ዝተኸፍለ መስዋእቲ ቀለል ነገር ኣይኮነን። ኣብ ግዜ ስርዓት ሃይለስላሴ ይኹን ደርግ።

ዝተፈላለዩ ዘረባታት ክዝረብ ይኸእል ይኸውን፣ ግን ስርዓታት ኣዲስ ኣበባ ናይ ግዳም ኣጀንዳታት'ዮም ዘተግብሩ ነይሮም። ናይ ብሓቂ እንተርኢናዮ፣ ኣብ መንጎ ኢትዮጵያን ኤርትራን ዘባእስ ነገር ነይሩ ድዩ? እንታይ ዘባእስ ኣሎ? ገዛእቲ ኢትዮጵያ ዝነበሩ ስለዝመሰሎም፣ ብዝያዳ ግን ናይ ደገ ኣጀንዳታት ስለዘተባብዶምን ስለዘደገፎምን፣ ንዕኡ ከተግብሩ'ዮም ዝሰርሑ ነይሮም። ናቶም ኣጀንዳ ነይሩዎም ኢልካ ክዝረብ ኣይከኣልን። ቦቲ ናይ ደገ ኣጀንዳ ዝድገፍ ነይሩ እንተዘይከውን ክንድኡ ዝኣክል ዓመታት እውን ክኸይድ ኣይምኸኣለን። እቲ ናጽነት ኤርትራ ንስትራተጂያዊ ረብሓና ኣየገልግልንዮ — ስለ'ዚ ብወኪልና ተገዚኣ ክትነብር ኣለዎ ዝብል ውሳኔ እዩ እቲ ኩሉ ሽግር ፈጠሩ። ኣብ ኢትዮጵያ ናይ ዝነበሩ ስርዓታት ውሳኔ ኣይኮነን። ነዚ መኪትና ኣብ ሃገራዊ ናጽነት ክንበጽሕ ዝተኸፍለ መስዋእቲ፣

ነዚ ሃገር'ዚ፡ ሃገር ዝገበሮ ተሞኩሮ እዩ። ተጠሚርና ክንቃለስ እንተኾይንና ንውሽጣዊ ምክፍፋል፡ ንኣናቛቲ ፖለቲካ ክንሰግሮ ነይሩና። ክሳብ 1991 ኣብ ዝተኻየደ ናይ 50 ዓመት ቃልሲ ዝተሞህለ ተመኩሮ ቀለል ኣይነበረን።

ኣጋጣሚ ምስ ናጽነትና፡ 1991 ዝሒል ኩናት ተወዲኡ። ደምበታት ምብራቕ-ምዕራብ፡ ሶቪት-አመሪካ ዝበሃል ተሪፉ፡ ኩነታት ተቐያይሩ። ናብ ሓድሽ መዋእል ኣቲና። ኣብ ከምዚ ዓይነት ኩነታት፡ ምስ ኢትዮጵያ ጽቡቕ ጉርብትና ክንምስርት፡ ቀስ ብቐስ ድማ እቲ ዝምድና ብዞባ ደረጃ ጽልዋኡ እናኣሐየልናዮ ክንከይድ ኢልና፡ ብጽሩይ ኣተሓሳስባ ጉዕዞ ጀሚርና። ብግስ ከይበልና፡ ኣነ ምስምስ እየ ዝብሎ፡ ናይ ደባት ሽግር መጺኡ። ናይ ሓንሽ ጉዳይ መጺኡ። ብናይ መን ኣጀንዳ? ስለምንታይ? ናይ የመን ኣጀንዳ ኣይኩነን። ናይቶም ዓለማውያን ኅብላላት ኢና ዝብሉ ኣጀንዳ እዩ። እዛ ሃገር'ዚ ኣሕጺውን ክትድቅስ የብላን ተባሂሉ — በዚን በቲን ሽግራት ምፍጣር ተጀሚሩ። እቲ ናይ ሓንሽ ምናልባሽ ቀልጢፉ ተወዲኡ ተደቓቐሱ ኢልና ክንዛረብ ንክእል።

ድሕሪኡ ናይ ባድመ መጺኡ። ባድመ እውን ናይ ፈጠራ ሽግር'ዩ። ባድመ ምስምሰ'ዩ። ነቲ ክፍጠር ወይ ክምዕብል ዝግብኦ ዝነበረ ዝምድና ንዕኡ ንምብካልን ንምብራዝን ተባሂሉ ዝመጸ እዩ። ከመይ ተማሂዙ፡ ከመይ ማዕቢሉ፡ ኣብ መወዳእታ ብኸመይ ናብ ዓቢ ግጭት ኣምሪሑ፡ ካብ 1998 ክሳብ 2000 ከመይ ከይዱ፡ ድሕሪ ብይን ናይ 2002 ከመይ ኢሉ ቀጸሉ። እንተድኣ ኢልና፡ ድራሽኡ ናይ ደገ ኣጀንዳታት እዩ። እቲ ኣጀንዳ ናይ ደገ ኩይኑ ግን፡ ጃንዳ ነቲ ኩሉ ታሪኻዊ ዝምድና፡ ነቲ ኩሉ ዝነበረ ናይ ቃልሲ ምሕዝነት ጠሊሙ፡ ኣንጻር ኤርትራ ተበጊሱ። ናቱ ናይ ገዛእ-ርእሱ ጸገም ጥራይ ኣይነበረን። ገዚፍ ናይ ደገ ደገፋት እዩ ኣተባቢዕዎ። ብአመሪካ ጥራይ ነቲ ጃንዳ ዝተገብረ ድጎማ እንድሕር ገምጊምና፡ ልዕሊ 20 ቢልዮን ዶላር'ዩ። እዚ ብረድኤትን ካልእን ኣምሲልካ ዝተሞህበ ሓገዝ እዩ። ንኤርትራን ኢትዮጵያን ኣናቕሩትካ ብድሕሪኡ ናብ ኣጀንዳታትካ ተምርሕ። እዚ ሜላ'ዚ ድሕሪ 1991 ምክታም ናይ ዝሒል ኩናት ዝተማህዘ እዩ።

ፋክያማ እንታይ ኢሉ፡ ካልኣት ዝተፈላለዩ ናይ ምዕራብ ፈላስፋታት እንታይ ይብሉ ኢልና ክንዛረብ ንክእል። ተጠቓሊሉ ግን እቲ ሓሳባት እንኮ ቁጥባዊ (ዩኒ-ፖላር) ስርዓት ክንምስርት ኢና፡ ንነዊሕ ዓመታት ዓለም ክንገዝኦ ኢና፡ ዓለም ክንገዝኦ ምእንቲ ከኣ፡ ኣብ ክሊታት ናይ ጽልዋ (spheres of influence) ክንከፋፍላ ኣለና፡ ኣብቲ ክሊታት ናይ ጽልዋ ከኣ፡ ወኪላት ይህልዉና ዝብል ኣብ ሰነዳቶም ብጭብጢ ሰፊሩ ዘሎ ኣጀንዳ እዩ። ነዚ ኣጀንዳታት እዚ ኣብዚ ከባቢና ከተግብሩዎ ዝተኸተልዎ ብልሓት፡ ኣብ መንጎ ኤርትራን ኢትዮጵያን ኮነ ካልኣት ጎረቤብቲ ብምስምስ ዶብን ካልእን ኣናቛቲ ዝኹነ ኩነታት ምፍጣር እዩ ነይሩ። ኣብተን ሃገራት ዘለዉ መንግስታት ፈሊጦምን ተረዲኦምን መንግስትን ዘበጋገስዎ ነገር እዩ ክበሃል ኣይከኣልን። እቲ ዛዕባን እቲ ምስምሳትን ብቐንዱ ናይ ደገ እዩ። ነዚ ንምትግባር ኣብ ውሽጢ'ዘን 25 ወይ 30 ዓመታት፡ ነቲ ጃንዳ ዝተገብረሉ ድጎማ ቀለል ኣይኩነን። ብስምዒታት፡ ብትንታነ ዘይኩነ ብጭብጢታት ክትዛረቡ ትክእል ኣርእስቲ እዩ።

ካልአት ዝተፈላለዩ ዞባዊን ዓለማዊን ጉዳያት ዝበሃሉ ካብ 1991 ዝጀመሩ፡ ኣውራጃዊ ካብ 2000 ንድሓር ዝማዕበሉ ኣሃዝ ብኣሃዝ፡ ቦታ ብቦታ፡ ፍጻሜ ብፍጻሜ እንድሕር ጸብጺብናዮም፡ ነዚ ኣጀንዳታት ዝድርኹ ዝነበሩ ናይ ግዳም ሓይልታት እዮም። ክሳብ ሕጂ እውን ንሳቶም እዮም። እዚ ናይ ትማሊ ፍጻሜ፡ ነቲ ጃንዳ ኣሰናቢዱ ወይ ኣጉህዮ ክኸውን ይኸእል እዩ። ካብኡ ንላዕሊ ግን እቶም ንሕና ዘራያት እናበልና ንገልጸም ብከም ጃንዳ ወያነ ዝኣመሰሉ ስርዓታት ኣጀንዳኦም ዘተግብሩ ሓይልታት እዮም ተረቢጾም ዘለዉ። ኣብ ውሽጢ ደረጃ ሰለስተ ወርሒን ልዕሊኡን በጨቕ-በጨቕ ዝብል ዝነበረ፡ ዝተፈላለዩ ናይ ምስይጣን ዘረባታት እንተጸብጸብናዮ፡ ነጸብራቕ ናይዚ ጭንቀትን ቅብጻትን እዩ ነይሩ። እዞም ሕጂ ከም ጨንፈራዊ ጉዳያት ተመሲሎም ኣብዚ ዞባ ዝረኣዩ ዘለዉ ሽግራት እውን፡ ካብኡ ፈሊኻ ክትርእዮም እትኸእል ኣይከኑን።

ሰለዚ፡ ዝኹነ ፍጻሜ ወይ ምዕባል ኣብ ዝቕልቀለሉ ኣስፊሕናን ኣሃሚድናን ክንርእዮ ክንክእል ኣለና። በይንና ኣይከንናን ተዋሳኒቲ። ናይ ብዙሓት ተዋሳኒቲ መድረኽዮ። እቶም ዝዓበዩ ጽልዋ ዘለዎም ከኣ እቶም ኅብለላት ኢና ዝብሉ እዮም። ናይ ጃንዳ ጉዳይ ግን ብዙሕ ኣተግባርኻ ዝርኣ ነገር ኣይከኑን።

እቲ ጃንዳ እውን ናቲ ጸገም ነይሩዎ እዩ። ንድሕሪት ተመሊስና ኣብ 1970ታት ዝነበረ ኩነታት ክንርኢ ንኸእል ኢና። “ንሕና ምስዚኦም ክንነብር ኣይንኸእልን ኢና፡ ናትና ሃገር ክንምስርት ኣለና. . .” ዝብል ፕሮግራም ሒዞ እዩ ተበጊሱ። ክኸውን ዘይክእል ነገር እዩ፡ ንሕና ሕጂ ሓድሽ ዶባት ክንስእል ኣይከኑን፡ እዚ ፕሮግራምዚ ኣየስርሕንዮ ተባሂሉ፡ ድሕሪ ክንደይ ምይይጥ እዩ እቲ ሓሳብ ተለዊጡ። እቲ ጃንዳ ካብ ፈለማ ንናይ ኢትዮጵያ ጉዳይ እዩ ተበጊሱ ነይሩ ኢልካ ክትሃረብ ኣይትኸእልን። ምስቲ ዝነበረና ዝምድናታትን ምሕዝነትን ግን እቲ ኣተሓሳስባ እናማዕበለ መጺኡ፡ ተቐይሩ። ድሕሪ 1991 እውን፡ ወያነ ነዚ ሕጂ ዘሎ ኩነታት ኢትዮጵያ ናብ ምፍጣር ክኸይድ ከሎ፡ ነቲ ኣተሓሳስባ ንምቕያር ዝከኣለና ጽዒርና ኢና። ብእኡ ጥራይ ግን ክኸይድ ዝኸእል ኣይነበረን። ማዕረ ማዕረኡ ናይ ደገ ኣጀንዳታት ኣሎ። ኣብ ዞባና ጥራይ ዘይኮነ ኣብ በበይኑ ከባቢታት ዝፍጠር ኩነታት ክንርእዮ እንተኾይንና ከምኡ እዩ።

ሰለዚ፡ እዚ ሕጂ ትማሊ ዝርኣናዮ እውን ኣብ መዕለቢኡ በጺሑ እዩ፡ ተወዲኡ እዩ ኢልና ክንሃረብ ኣይንኸእልን። ምክንያቱ፡ እዞም ኣጀንዳታት እዚኣቶም ጽባሕ ንግሆ ክድቅሱ ድዮም? ከይኑ እዮም ንቀበሎ ኢሎም ክኸዱ ድዮም? ሓቂ እዩ ጅሆ ናይ ተሞኩርታትና ኣይንኸውንን። ግን ኣብ 80 ዓመታት ተጠራቂሙ ዝተኣከበ ዝተማሃርናሉ ጉዳያት ስለዘሎ፡ እዚ ኣጀንዳዚ ጽባሕ ንግሆ ክተርፍዮ፡ ሕጂ ክቕየርዮ፡ ኢልና ክንሓስብ ኣይንኸእልን። እቲ ምዕባላታት እውን ንርእዮ ዘለና እዩ። ኣብ ውሽጢ ዞባዊ ጥራይ ዘይከኑ፡ ወጻኢ ካብዚ ዞባ ዘሎ ኩነታት እውን ንሱ እዩ። ኣብ ዒራቕ፡ ሶርያ፡ ሊባኖስ፡ ሊብያ፡ ሶማሊያ፡ ኢትዮጵያ፡ ደቡብ ሱዳን፡ ሱዳን ዘሎ ዝተፈላለዩ ምትእትታዎትን ምሕንካራትን መግለጺኡ እዩ። እንተኾነ እዚ ትማሊ ብወገን ጃንዳ ወያነ ዝተፈጸመ ዕንደራ ብዙሕ ነገር ተማሃርናሉ ኣለና። ንዝመጽእ ግን ከመይ ጌርና ንኸምዚኦም ዝኣመሰሉ ዘረግቲ ጉዳያት ንገትኦም ናብኡ ዝጠመተ መደባት ከነውጽእ ኣለና።

እዚ ሕጂ ዘሎ ኣጀንዳታትን መግለጺታትን ..... ኣሰይጥን፣ ሃድድ፣ በትሪ ኣወጣውጥ፣ ደሰቕ፣ ኣካፍኢ፣ ኣጸልም.... ምስ ተሞኩሮና ኣዛሚድና ከም ንቡር ክንወስዶ ንክእል። እገዳ ክሓልፍ ከሎ ከመይ ገይሮም ነቲ እገዳ ኣሕሊፎሞ ናይ ቀረባ ተዘክሮ እዩ። እቲ ጉዳይ ውዳእዮ ነይሩ። ምክንያቱ፣ እቲ ዕላማ ፍሉጥ ስለዝኹነ። ንኤርትራ ከመይ ጌርካ ተዳኸማ፣ ትድህካ፣ ተርዕማ....። ነዚ ንምግባር ትጥቅን፣ ትሕሱ፣ ሓሰውቲ መሰኻኸር ተምጽእ፣ መሰኻኸር ተፈራርሕ፣ መሰኻኸር ትድልል፣ ኣብ መወዳእታ ባዕልኻ ዳኛ ትኸውን፣ ባዕልኻ ቀጻሊ ትኸውን። ሕጂ ኣብዘን ዝሓለፉ ሰለስተ ወርሒ ዝተራእየ ተመሊስና ምስቲ ናይ እገዳ ዓመታት እንተርኢናዮ፣ እቲ ኣካይዳ፣ እቲ ቅኒት ናይ ኣእምሮ ሓደ እዩ። ከመይ ገይርካ ተጸልም፣ ተካፍኢ፣ ተሰይጥን፣ ከመይ ጌርካ ትኹንን፣ ብኸመይ መሰኻኸር ተምጽእ፣ ትፈርድ....። ነዚ ኣብ መቓን ናይቲ ንነዊሕ ጠሚትና ክንሃንጾ ዘለና ርግኣት፣ ከንደልድሎ ዘለና ልኡላውነት ከመይ ጌርና ክንሰርሓሉ ኢና — ዓቢ ትምህርቲ ቀሲምና ኣለና። እዚ ናይ ደገ ኣጀንዳታት ክተርፍዮ፣ ጽባሕ ክቕየርዮ፣ ጽቡቕ ድሌት ክህሉዮ፣ ከይበልና ብናትና ንጠፍ ኣከያይዳ ጥራይ ክንቆጸጸሮ ከምእንክእል ታሪኽ ምሂሩና እዩ።

ክቡር ፕረዚደንት ከምዚ ክትጠቕሶ ዝጸናሕካ ነቲ ኣብ ዞባና ዝበጋገስ ዘሎ ሓድሽ ናይ ሰላምን ምትሕብባርን ሃሞህ ብኣሉታ ክጸልዉ ዝክእሉ ዝተፈላለዩ ምዕባላታት ክርኣዩ ጸኒሖም ኣለዉ። ዶባዊ ምስሕሓብ ኢትዮጵያን ሱዳንን ብጉዳይ ማይ ኒል ኣብ መንጎ ኢትዮጵያን ሱዳንን ግብጽን ዘሎ ዘይምቅዳው ካብቶም ቀንዲ እዮም። እዚ ምስሕሓባትኪ ኣብ ፍትሒን ሕግን ሓባራዊ ረብሓን ተመርኩሱ ዘላቂ ፍታሕ ክርከቦ ብዘባ ደረጃ እንታይ ክግበር ይከኣል? ኤርትራ ክትጸውቶ እትክእል ምቕሉል ኣበርክቶኽ እንታይ ኣሎ?

ነዛ ሕቶኪኣ ክንምልሳ — እንታይዮ መወከሲ ወይ መርሓ ናይ ወጻኢ ፖሊሲና? እቲ መርሓ ኣብ ምንታይ ዝተመርኩሰዮ ክንርኢ ኣለና። ዘይርግኣት ኩሉ ግዜ ካብ ዘይምውዳን ዝመጽእዮ። ሚዛንውነት (ባላንስ) ኣብ ዘይብሉ ዘይርግኣት ይመጽእ፣ ግጭት ይመጽእ፣ ዝተፈላለዩ ጌጋ ቅማረ ይምዕብል። ስለዚ፣ ኣብ ዞባና ርግኣት ክመጽእ፣ ውዳነ ወይ ሚዛን ክህሉ ኣለዎ። ሚዛን እንታይ ማለት እዩ? ንሕና ብሓፈሻዊ ብጅግራፊያዊ ኣገላልጺ፣ ጎደቦና እንብሎ ኣርባዕተ ኣቕምቲ ኣካላት (components) ኣለዉዎ። ሓደ ናይ ኒል ተፋሰስ ወይ basin እዩ፣ ኣብኡ ሃገራት ተፋሰስ ኒል ኣለዎ። ካልኣይ፣ ቀርኒ ኣፍሪቃ እዩ። ወጻኢ ካብ ተፋሰስ ኒል ዝኹና ወይ ኣብ ክልተኡ ዘለዎ ሃገራት ዝርከብኦ። ሳልሳይ፣ ኣዝዩ ስትራተጂያዊ ጎደቦ ቀይሕ ባሕሪ እዩ። መዳውብቲ ቀይሕ ባሕሪ ዝኾና ሃገራት ዝሓቀሩ። ራብዓይ ኸለጅ ወይ ወሽመጥ ዓረብ እዩ። እዚ ንሓድሕዱ ተወሳሲቡ ሓደ ጎደቦ እዩ። በይኑ ተሓጺሩ ዝኸይድ ኢልና ግን ክንዛረብ ኣይንክእልን።

እታ ኣቕዲመ ምውዳን ዝበልኩዎ ምእንቲ ክትህሉ እምበኣር፣ ነፍሲ-ወከፍ ሃገር ቦታኡ ክሕዝ ክክእል ኣለዎ። እዚ ዓቢ እዩ፣ እቲ ንእሽቶይ እዩ፣ ሃብታምዮ፣ ድኻዮ ዘይኩነ፣ ናይ ምትሕግጋዝ፣ ናይ ምርድዳእ ሃሞህ ፈጠርካ ሃናጺ ዝኹነ ስጉምቲታት ክትወስድ ምእንቲ፣ እቲ ባላንስ ወይ እቲ ምርግጋእ ክህሉ ክክእል ኣለዎ። ኣብዚ ናይ ነፍሲ-ወከፍ ሃገር ተራ ክህሉ ኣለዎ። ንሕና ከም ንእሽቶ ሃገር፣ ኣብ ውሽጢኪ ጎደቦኪ ካብ ዓቕምና ንላዕሊ ዝተጋነነ ተራ ክህልወና እንሓስበሉ ምክንያት የለን። ንሓስቦ ነገር እንድሕር ኣሎ፣ ኣብ ውሽጢ ርጉእ ሃሞህ፣ ኣብ

ውሽጢ ሰላም ዝሰፈኖ ሃዋህው ምንባር እዩ። ልምዓት ካልእ ረብሓታትን ክንረክብ እንተኹይንና፡ ኣብ ውሽጢ'ዚ ጎደቦ ሰላምን ርግኣትን ክህሉ ዝያዳ ንዓና የገድሰና። ምናልባት ነቶም ዓበይቲን ሃብታማትን ዘይክርኣዮም ይኸእል ይኸውን፡ ንዓና ግን ዝያዳ ይረኣየና። ከምኡ ክፍጠር ክኸእል ኣለዎ ክንብል ከለና፡ ካብ ጽቡቕ ድሌት ዝተበገሰ ጥራይ ዘይኮነ፡ ክወን ኣረኣእያ እዩ። ስለዚ፡ እቲ ጎደቦ እዚ ክህሉዎ ክኸእል ኣለዎ። እቲ ጸገም እንታይ እዩ — ኣብ ውሽጢ'ቲ ጎደቦ ዘሎ ዘይምምዝዛን እዩ። ብናይ ተፋሰስ ኒል እንድሕር ጀሚርና፡ ግብጺ ኣብቲ ምዕራብ (equation) ኣበይ ኣላ? ሱዳን? ደቡብ ሱዳን? ኢትዮጵያ ብዓቢኡ ኣበይ ኣላ? ሶማሊ፡ ጅቡቲ የመን ኣበይ ኣለዎ? ስዑዲያ ኣበይ ኣላ? ኩሎምቶም ኣብ ውሽጢ'ዚ ጎደቦ ዘለዉ ሃገራትን ህዝብታትን ኣብ ከመይ ኩነታት ኣለዉ? ቦታኦም ሒዞም ኣለዉ ድዮም? ንዓኣቶም ኣሳንዩ ከተሓባብሮም ዝኸእል ሃዋህውን ባይታን ኣሎ ድዩ ናይ ብሓቂ? ውሽጣዊን ጎደባዊን ኩነታቶም ሚዛኑ ምዕራይ ድዩ ኣይኮነን? ነፍሲ-ወከፍ ቦታኡ ሒዙዶ ኣይሓዘን? ናይ ደገ ረጃቢታት'ከ ክሳብ ክንደይ እዩ ጽልዋኡ? ክንርእዮ ዘለና እዩ።

በዚ መንጽር ምስ ዝጥመት፡ እዚ ጎደቦ እንብሎ ዘለና ናቱ ናይ ገዛእ-ርእሱ ናጻ ህላወ ኣለዎ ድዩ? ኣብቲ ጎደቦ እንብሎ ንባዕሉ ዞባውያን ጎብለላት ኢና ዝብሉ ኣለዉ። እዞም ዞባውያን ጎብለላት እዚኣቶም ነናቶም ክሊ ናይ ጽልዋ ክፈጥሩ ስለዝደልዩ፡ ኣብ ውሽጢ'ዚ ንሕና ጎደቦ እንብሎ ዝፈጥሩዎ ጸገማት መወዳእታ የብሉን። ኣብ ርእሲኡ ብዓለም ደረጃ ጎብለላት ኢና ዝብሉ ዘለዎም ምትእትታው፡ ነቲ ሚዛን ክሳብ ክንደይ ከምዝሓቕኖን ከምዘናውጸን ክንግንዘብ ኣለና። ስለዚ፡ እቲ ህሉው ኩነታት ናበይ ገጹ የምርሕ ኣሎ? ኩሎም እዞም ተዋሳኒቲ እንብሎም ኣብ ውሽጢ'ቲ ጎደቦ እንታይ ተራ ኣለዎም? ዝሕንክሩ ዝጽይቑ፡ ዘባእሱ፡ ዘናቑቲ፡ ዝተፈላለዩ ኣጀንዳታት ስለዘለዉ፡ ነዚኣቶም ከይሰገርካ ናይ ብሓቂ ርገእ ጎደቦ ክትፈጥር ንህዝቢታትካ ዝጠቕም ባይታ ክትፈጥር ኣጸጋሚ እዩ።

እዚ ሕጂ ናይ ደባት ሽግር ተመሲሉ ዝቀላቕል ዘሎ፡ ኣጽብብ ኣቢልና ጥራይ ክንርእዮ የብልናን። ኣብ ውሽጢ'ዚ መቓንዚ ክርኣ ዘለዎ ጉዳይ እዩ። መንዮም እቶም ተዋሳኒቲ? ዘቤታውያን ይኹኑ ካብኡ ወጻኢ ብዞባ ደረጃ ወይ ብዓለም ደረጃ ዝጥመቱ ተዋሳኒቲ? እንታይከ ይገብሩ? በዚ ዘሎ ኣካይዳ፡ እዚ ሕጂ ኣብ ኣርባዕተ ኣቕምቲ ኣካላት ከፊልና ንርእዮ ዘለና ጎደቦ ናብ ከመይ ገጹ ከምርሕ ይኸእል? ዝሓለፈ 10፡ 30 ዓመታት ከመይ ነይሩ? እቲ እንኮ ቁጠባዊ ዓለም ክንፈጥር ኢና ተባሂሉ ዝተበገሰ ኣጀንዳታት ከመይ ጸልዩዎ? እዚ ሕጂ ዘሎ ኩነታት'ከ ከመይ ይጸልዎ ኣሎ? ኣብ ውሽጢ'ዚ መቓንዚ፡ ከም ኣብነት ናይ ተፋሰስ ኒል እንተወሰድና፡ ምስ ሓጽቢ ሚሊንዮም ተኣሳሲሩ ዝመጽእ ዘሎ ጸገም ከመይ ጌርና ንርእዮ?

ኣነ ኣብ መዛግብተይ ዝሓዘኸዎ ብዙሕ ነገራት ኣሎ። እዚ ናይ ኒል ጉዳይ ኣቓልቦይ ዝሰሓበ ኣብ 1993 ረፈረንደም ተኻይዶ ከም ናጻ ሃገር ምስ ተፈለጥና፡ ኣብ ካይሮ ናይ መራሕቲ ሃገራት ኣኼባ (summit) ስለዝነበረ — ንመጀመርያ ጊዜ ኣብኡ ተሳቲፍና። ናይ ናይል ጸገም ምናልባት ከንብቡ ንዝደልዩ እቲ ጂኦ-ፖለቲካዊ እንታይ'ዩ? ኣብኡ ዝጸንሑ ግጭታት እንታይ እዮም? ብብዘመኑ መጺእካ ክዝረብ ይከኣል ይኸውን። ጽሑፋት ስለዘለዉ ክንበቡ ይኸእሉ እዮም። ኣብቲ ኣኼባ ምስ መለስ ብሓንሳብ ኢና ነይርና። ኣብ ሎቢ ኮፍ ኢልና ብዙሕ ነዕልል።

ሽዑ ግብጹ ብመትረብ ስዌዝ ካናል ገይሮም ማይ ኒል ንእስራኤል ክሸጡላ እዮም ዝብል ዘረባ ነይሩ። ቤላ-ቤለው ድዩ ሓቂ ዝፍለጥ ኣይነበረን። መለስ “እዚ ጉዳይ’ዚ፣ ምስ’ዞም ግብጹ ክዛረቡሉ ሓሲቦ ኣለኹ” ይብለኒ። “ሕጂ ኢና ንብገስ ዘለና፣ እዚ ከምዚ ዝኣመሰለ ዓበይቲ ጉዳያት እዞም ከኣ ብቐጥታ ዘይምልከተና ንምንታይ ተልዕኖ። ኣብዚ ናይ መጀመርያ ሱታፊና ከምዚ ከተልዕል ዘድሊ ኣይኮነን?” ተባሂሉና። ንሱ እውን “ሓቕኻ ኢኻ፣ ዘሀውኽ ምኽንያት’ውን የብሉን፣ ኣብ ዝኹነ ኣጋጣሚ ከነልዕሎ ኢና” ኢሉኒ። ካብኡ ናብ ምሳሕ ኬድና፣ ድሕሪ ምሳሕ ኣብ ሎቢ ኮፍ ኢላ ከለኹ፣ ነዲሩ መጸኢ። እንታይ ደኣ ከንካ ምስ በልኩዎ “እዋእ ከምታ ዝተረዳዳእናያ ሱቕ ከይብል፣ ንዑመር ሱሌማን ከይደ ረኺብዮ። ከምዚን ከምቲን ይበሃል ኣሎ’ዎ ንምንታይ እዩ ኢላ ምስ ተዛረብኩዎ፣ ብንዕቀት “መን ኢኻ ንሰኻ?” ኢሉኒ። ድሓን እዚኣም ከርእዮም እዩ፣ ከምቲ ቱርኪ ንሶርያን ዒራቕን ዝገበረቶ.....” ብዙሕ ዘረባታት መጸኢ።

ኣብ ናይ ደርጊ ግዜ፣ ብዛዕባ ማይ ኒል ዝዘክር፣ ኣብቲ ናይ ናጽነት ቃልሲ ዓረብ ንኤርትራ ይድግፉዎ እዮም ይበሃል ስለዝነበረ — ቡቲ ናይ ሽዑ ዝነበረ ግምታት — መንግስቱ እንታይ ዝብል መደረ ገይሩ ‘ዓረብ ነዳዲ እንተልዩዎም፣ ንሕና ድማ ማይ ኣለና’፣ እዚ ማለት 80% ካብ ማይ ኒል ካብ ኢትዮጵያ ስለዝምንጩ፣ ከም ፖለቲካዊ ሓይሊ (political weapon) ክንጥቀመሉ ንክእል ኢና ማለቱ እዩ። እዚ ዝብል ዘለኹ፣ ኣብቶም ስርዓታት ዝነበረ ኣተሓሳስባታትን ጸገማትን ንምግላጽ እዩ። ሕጂ ክሓስቦ ከለኹ፣ እቲ ናይ ኒል ጉዳይ፣ ናይ ጃንዳ ወያነ ጉዳይ ኣይነበረን። ኣብቲ ግዜ’ቲ ነዚኣ ጉዳይ ዝደፋፍኡዎ ዝነበሩ መንግስታዊ እንተ ተባሂሉ፣ ምስቲ ዝነበረ ዞባዊ ወይ ጎደባዊ ቅልስ ዝበሃል፣ ናይ ግብጹ ተራ ንምድራት ወይ ንምሕናቕ፣ ብኡ ኣቢሎም ድማ ንምቁጽጸር ዝደልዩ ሓይልታት ኣብዚ ዞባን ወጻኢ ካብዚ ዞባን ከምዝነበሩ ናቱ መግለጺታት ኣሎዎ። ኣብ ዝርዝር ክኣቱ ኣይደልን እዩ። ግን፣ እዚ ናይ ኒል ዝበሃል ጉዳይ፣ ብናይ ደገ ምድፍፋእ እዩ እቲ ፕሮጀክት ተጀሚሩ።

ካብ 2011፣ ሚሊዮን ግድብ ክስራሕ ካብ ዝጀምር፣ መንመንግስታዊ ኣብኡ ዘበርክቱ ነይሮም? መንመንግስታዊ ዝድገ-ሙዎ ነይሮም? ብኸመይ መገዲዩ ኣብዚ ደረጃ’ዚ በጺሑ? ናይ ብሓቂ ኣዝዩ ዝተሓላለኹ፣ ዝተጠናነገ ምትእትታዎት ዘለዎ ጉዳይ እዩ። ሕጂ፣ እዚ ጉዳይ’ዚ ናይ ሱዳንን ኢትዮጵያን ግብጽን ሽግር እንተ ኢሎምን — የዋሃት ምናልባሽ ከምኡ ኢሎም ክሓስቡ ይኸእሉ ይኹኑ፣ ኣብኡ ተሓጺሩ ዝተርፍ ኣይከኑን። እቲ ጉዳይ ናይ ፒ.ኣር መቐራቕሲ መኣዲ ከይኮነዎ ዝኸይድ ዘሎ፣ ወይ ድማ ናይ ዝተፈላለዩ ተጋጨውቲ ኣጀንዳታት መሓመሲ እዩ ከይኮነዎ ዝኸይድ ዘሎ። ከምኡ ስለዝኹነ ከኣ፣ እቲ ናይ ብሓቂ ሽግር ክፍታሕ ኣብ ዘይክእለሉ ደረጃ እዩ ዘሎ። ብፍላይ እቲ ግድብ ክወን (accomplish fact) ይኸውን ስለዘሎ፣ እቲ ጉዳይ ሕጂ ኣጸቢቐ ይጓሃር ኣሎ። ስለምንታይ ቅድሚ 5 ዓመት ኣይተላዕለን? ስለምንታይ ቅድሚ 10 ዓመት ኣይተላዕለን? ብሕልፊ ከኣ ስለምንታይ ምስራሕ ክጀምር ከሎ ዘይተላዕለ? ተላዒሉ ነይሩ እዩ ይበሃል። ዝተፈላለዩ ምስምሳት ይቐርቡዮ። ግን ነዚ ንምፍትሑ ብዕቲብ ተላዒሉ ዝተዘርበሉ ኣይነበረን። እቶም ሕጂ ዝዛረቡ ዘለው፣ ሽዑ ርዲሞም ትም ዝበሉ፣ ወይ ንዞባውያንን ጎብለላት ወይ ንዓለማውያን ጎብለላት ከሓገሱ ተቐቢሎም ዝነበሩ እዮም። ሕጂ ምስቲ ኣብ ኢትዮጵያን ሱዳንን ዘሎ ናይ ምስግጋር መድረኽ እዩ ዝለዓል ዘሎ። ነዚ ጉዳይ’ዚ

ክፈትሎ ናይ ብሓቂ ድልየት ኣሎዎም እንተኾይኑኻ ብኸምዚ ጌርካ ክፍታሕ ይከኣል ድዩ? እዚ ናትና ኣረኣእያዮ፡ ብኸልኦት ቅቡል ይኹን ኣይኹን ብዘየገድስ እዚ ሕጂ ዘሎ ኣተሓሕዛ ናይ'ቲ ጉዳይ መፍትሒ ኣይኮነን። ናብ ሕብረት ኣፍሪቃ፡ ናብ ሕቡራት ሃገራት ክንወስዶ ኢና ዝባሃል ዘረባ፡ ወይ ድማ ኣመሪካ ከም ዓራቂትን ሸምጋሊትን ክንወስዳ ንኸእል ኢና ወይ ካልእ ዝተፈላለዩ ዝበሃል. . . ኣነ መናውሒን ነቲ ሸግር ከይተፈትሐ ከም ዝቕጽል ዝገብርንዮ።

ከምቲ ኣቐዲመ ዝበልክዎ፡ ናይ ኒል ተፋሰስ ሓደ ካብ ኣቕምቲ ኣካላት ኅዶባና ስለዝኹነ፡ ጉዳይ ርግኣቱ ዋላ ብቐጥታ ኣይኹን ብተዘዋዋሪ ይጸልወና እዩ። ነዚ ዝገለጽክዎ ድሕረ ባይታ ገዲፍካ፡ ከመይ ገይሩ ክፍታሕ ይከኣል፡ ብቀዋሚ ዝጸንሐ ፖሊስና ኣሎ። እዚ ከባቢ ዓይ ኢትዮጵያ 110 ሚልዮን፡ ናይ ሱዳን 40 ሚልዮን፡ ናይ ግብጺ 100 ሚልዮን ህዝቢ እንተወሲኸናሉ፡ 250 ሚልዮን ህዝቢ ዘለውዎ እዩ። ኣብ ዝመጽእ 25 ዓመታት እዚ ቁጽሪ ዝብድጅ ክግብዮ። ስለዚ እዞም ጸጋታት ናይ ማይ ዝበሃሉን ካልኦት ጸጋታትን ኣብ ውሽጢ ንመጻኢ ወለዶታት ከገልግል ብዝኸእል ቴኪኒካዊ ገምጋማት ጥራይ፡ እቲ ማይ ከመይ ጌርካ ተተኣኻኸሎ ከመይ ጌርካ ትጥቀመሉ፡ ንጸዓት፡ ንሕርሻ፡ ንዝሰተን ንጽርየትን ወዘተ. . . ኮፍ ኢልካ ሓደ ብሓደ ክዝረበሉ ክኸእል ኣለዎ። እንተዘየሎ ኣነ ዘራይ ኣለኒ፡ ኣነ ደጋፊ ኣለኒ፡ እናበልካ፡ እቲ ሓደ ናቱ ናይ ጸወታ ወረቓቕቲ የምጽእ፡ እቲ ሓደ ናቱ ኣዳልዩ ይመጽእ፡ ኣብ ኮለል ምእታው፡ ማዕረጎቲ ዝኸይድ ዘሎ ምዕባላታት ስለዘይኹነ፡ ሃዲእካ ናይ ብሓቂ ዕቅድ ፍታሕ ክግበረሉ ኣለዎ። ነዚ ሕጂ ዘሎ 250 ሚልዮን ጥራይ ዘይኹነ 7500 ሚልዮን ከም ከገልግል ሓሲብካ ስለምንታይ ዘይዝረበሉ። ተክኖላጂታት ከተተኣታቱ ትኸእል፡ ናይ ጸዓት መወሃሃዲታት ከተምጽእ ትኸእል፡ ካልኦት ዝተፈላለዩ ናይ ምትሕግጋዝ ንግዳዊን ወፍራዊን መደባትውን ክትሓስበሉ ትኸእል። ስለዚ ብኣሃዛት እናተገምገመ እቲ ዝበለጸ ንኹሉ ከርብሕ ዝኸእል ሓደ ፍታሕ ክቐርብ ይግባእ። እንተዘየሎ፡ በዚ ሕጂ ዘሎ፡ ናይ ዜናን ህዝባዊ ርክባትን ቅሩቁሳት እቲ ሸግር ክፍታሕ ዘለዎ ዕድል ኣብ ኣድማስ ኣይርኣን ዘሎ። እዚ ጉዳይ'ዚ፡ ሓደ ካብቶም ኣብ ውሽጢ ዓይነት ዘለዉ ኣሰክፍቲ ጸገማት እዩ።

ኣብ መንጎ ሱዳንን ኢትዮጵያን ኣብዚ ቀረባ ጊዜ ዝነሃሃር ዘሎ ጉዳይ ዶብውን ናይ ብሓቂ ዘስደምምዮ። ብኸመይ መጺኡ? ስለምንታይ ኣብዚ ሓጺር ጊዜ ከምዚ ኢሉ ማዕባሉ? ስለምንታይ መመሊሱ ኣርእስቲ ናይ ዜና ይኸውን ኣሎ? ናይ ብሓቂ ዘስክፍ እዩ። ነዊሕ ዓመታት ተንጠልጢሉ ዘጸንሐ ጉዳይ'ዩ። ኣብ ሱዳን ዝጸንሐ ሰልፊ “ሙእተመር ኣልወጠኒ” ብፍላጥ ክጸወተሉ ዝጸንሐ፡ ምስ ጃንዳ ወያነ ይኹን ምስ ካልኦት ዘቀራርብዎም ዝነበሩ ናይ ዓለም ይኹን ናይ'ቲ ዞባ ሓይልታት ተደቓቑሱ ዝጸንሐ ጉዳይ'ዩ። ስለምንታይ ሸቡ ኣይተፈትሐን፡ ንፈልጦ ብዙሕ ዝርዝራት ኣሎ። ስለምንታይ ሕጂ ኢትዮጵያን ሱዳንን ኣብ ምስግጋር ኣብ ዝርከባሉ ጊዜ ከም ሸግር ይነሃሃር ኣሎ። ናብ ወተሃደራዊ ረጽሚ ከምርሕኻ እንታይ ምክኒት ኣሎ። ህድእ ኢልካ ነቲ ዘንሃህር ዘሎ ረጅሒታት ምርኣይ የድሊ። ኢድካ ናብ እከለ ወይ ካልእ ምምልካት ትርጉም የብሉን። ክሳብ ክንድኡ ዘረብጽ ጉዳይ እውን ኣይኮነን። ተወንዚፉ ክጸንሕ፡ መዓልቲ ፈሊኻ ድማ፡ ሃዲእካ ክፍታሕ ዝኸእል እዩ። ኣብ ዝሓለፈ 25 ዓመታት ኣብ ኢትዮጵያን ካርቱምን ዝነበሩ ስርዓታት ክጸወትሉ ዝጸንሑ ጉዳይ ስለዝኹነ፡ ንነባሪ ወይ ዘላቂ ፍታሕ እንታይ

ከግባር ይከካል ክሕሰቡ አለዎ። ናብ ረጽሚ ምእታው ንመን የርብሕ? እዚ እውን ካልእ ኣብዚ ጎደቦ ዘሎ ኣሰካፊ ጉዳይዮ። ናይ ኢትዮጵያን ሱዳንን ሽግር እውን ኣይኩነን። ጋዜጠኛታት፣ ክኢላታት፣ ፈሊጣት ኢትዮጵያ ከምዚ በለት ሱዳን ከምዘበለ እናበሉ ዘረሳንዎ ጉዳይ ኮይኑ ኣሎ። ግን ምኽኑይ ኣይኮነን። ሃዲእካ ብቐሊሉ ክፍታሕ ዝከኣል እዩ። ኣብ መንጎ ኢትዮጵያን ሱዳንን ዘባእስ ዝኹነ ምኽንያት የለን። ክልቲኣን ሃገራት ኣብ ናይ ምስግጋር ግዜ እየን ዘለዎ። ቅድሚ ነቲ ምስግጋር ናብ ዝሓሸ ባይታ ከብጽሖ ዝኸእል ኩነታት ይኸድሞ፣ ብድሕሪኡ ናይ ፈሸጋ ይኹን ካልእ ከባቢታት ጸገም ኮፍ ኢልካ ክፍታሕ ዝኸእል እዩ። ቀዳምነት ክወሃቦ ዝግባእ ዝግበየ ጉዳይ ኣብ መንጎ ክልቲኣን ሃገራት ዘሎ ዝምድና እዩ።

ከምዚ እም ዝኣመሰሉ ሽግራት ኣብዚ ዞባ፣ ኣተሓሕዳም ናይ ባዶ እኩብ ጸወታዮ ዝኸውን ዘሎ። ንሕና ኣብ ከምዚ ጉዳያት ሓደ ቀዋሚ ፖሊሲ ኣለና። ብዘይ ሰሰዐ፣ ብዘይ ጸወታ፣ ኣነ ይኸሰብ — ንሰኻ ትኸስር፣ ካብ ዝዓይነቱ ኣካይዳ ወጺእካ፣ ኣብ ምቹእ ባይታ ናይ ምርድዳእ ቅኑዕ ኣገባባት ወጺኡዎም ክፍትሑ ዘለዎም እዮም። እዚ ሕጂ ንርእዮ ዘለና ግን ናይ ብሓቂ ንኣእምሮናን ሕልናናን ጸርፊ ጥራይዮ። ብወገንና ነዚ ጉዳያትዚ ክንግደሰሉ ግቡእዮ። ልክዕ እዩ ዓቕሚናን ጽልዋናን ኣይነጋንን፣ ዓቕምና ንፊልጥ ኢና። እቲ ዘሎ ኩነታት ኣሰካፊ ብምጻኑ ግና ጎሰኻዮ ዝሕለፍ ኣይኩነን። ስለዚ፣ ነቲ መሰረታዊ ፖሊሲናን መርሓናን ከም መወከሲ ሒዝና፣ ናይ ፍታሕ ሓሳባትና ነቕርብ። ናይ ሶማሌ ጉዳይ ይኹን ናይ ደቡብ ሱዳን፣ ናይ የመን ይኹን ካልኣት ዝተፈላለዩ ጉዳያት፣ ብህድኣት ብቕኑዕ ኣገባብ ፍታሕ ክርከቡም ዘይክእሉ መገዲ የለን።

እዚ ሽግራትዚ ናይ ደገ ኣጀንዳታት ዝጸልዎን መመሊሱ ዝሕንክሮን፣ ናይ ውሽጢ መጋበርያ ክረክብ እንከሎ ድማ ኣጸቢቐ ዝገህር ዘሎ ብምጻኑ፣ ተስፋ ዘቕርጽዮ እኳ እንተዘይተባህለ፣ ነቲ ጸገም ብዕምቁት ተረዲእካ ንዝሓየለ ተበግሶታት ዝድርኽ እዩ። ምኽንያቱ ተወንዝፎ ወይ ፍታሕ የብሉን ኢልካ ትገድፎ ኣይኮነን። ግድን ፍታሕ ክርከቡሉ ኣለዎ። ኣብ ምፍትሑ ድማ፣ እቶም ቀዳምነታት ክፍለጡ ኣለዎም። ንኣብነት ቀዳምነት ናይ ኢትዮጵያን ሱዳንን ኣብዚ እዋንዚ ጉዳይ ፈሸጋ ወይ ጉዳይ ዶብ ድዩ? ኣይኮነን። ነቲ ቀዳምነት ዘይኮነ ጉዳይ ቅዳምነት ሂብካ፣ ካልኣት ቀዳምነታት ኣወንዚፍካ ክፍጠር ዝኸእል ምትሕልላኻትከ ተመሊስካ ኣብ ሕላፍ ሰዓት ክእረም ይኸእል ድዩ? ናይ ሕላፍ ሰዓት ፍታሕ ክንጽበዮሉ ዘይብልና ሕጂ ብዝሓየለ ንጥፊት ክንሰርሓሉ ዘለና እዩ። ምኽንያቱ እዚ ጎደቦዚ ጥጡሕ ሃዋሁውን ድልዱል ባይታን ከይተመስረተሉ፣ ኣብ ገፊሕ ናይ ምትሕግጋዝ መደባት ክትኣቱ ዝከኣል ኣይኮነን።

- ኣብ መንጎ ኤርትራን ሃገራት ማእከላይ ምብራቕን ብዝያዳ ድማ ወሽመጥ ዓረብ ዘሎ ዝምድና፣ ምስቲ ክትገልጽ ዝጸናሕካ ጎደቦኣዊ ናይ ጸቡቕ ገርብትና ፖሊሲ ተኣሳሲሩ ክርእ ዝከኣል እዩ። ኣብ ርእሲ'ቲ ሰፊሕን ቀጻሊን ርክባት ምስ ዝምልከተን ሃገራት፣ ላዕለዎይ ልኡኽ ሰውዲ ዓረብ ኣብ ዝሓለፈ ወርሒ ታሕሳስ ኣብ ኤርትራ ዑደት ገይሩ ነይሩ። ምስዞን ሃገራት እዚኣተን ናይ ወፍርን ቁጠባዊ ምትሕብባርን ዝምድና ኣሎዶ? ኣብ ጉዳይ ምውሓስ ጸጥታን ርግኣትን ዞባ ቀይሕ ባሕሪ ዝምዕብል ዘሎ ዝምድናታትን ገሰጋሱንኽ እንታይ ይመስል።

ናይ ነፍሲ ወከፍ ሃገር፡ ሓደ ብሓደ ክንዛረበሉ ንክእል ኢና። ብናትና ናይ ወጻኢ ፖሊሲ ገምጋማት ስዑዲ ኣብዚ ጎደቦዚ ዓቢ ቦታ ኣለዎ። እቲ ኣቐዲመ ዝገለጸኩዎ ጉዳይ ውደና፡ ንነፍሲ-ወከፍ ሃገር ናቱ ሚዛን ስለዝህብ፡ ናይ ስዑዲ ሚዛን ቀሊል ኣይኮነን። ብኹሉ መለክዒታት። ኣብ ልምዓት፡ ወፍርን ንግድን ጥራይ ዘይኮነ፡ ብርግኣትውን እንተመሚትናዮ ናይ ስዑዲ ቦታ ቀሊል ኣይኮነን። ስዑዲ ዘለዎ ጸጋታት ኣብ ግምት ብምእታው፡ ዞባዊ ሓይሊ ጥራይ ዘይኮነት ዓለማዊ ተዋሳኢት እያ። ስለዚ ስዑዲ ግቡእ ቦታኣ ምስ እትሕዝ ንርግኣት ናይዚ ጎደቦ ወሳኒ እዩ። ሓዛ ኣላ ድያ የላን? ኣብ ኣከራኻሪ ኣርእስቲ ኣይንኣቱን። ንዓና ንጹር ብምጻኑ። ብሕብእብእ እንዛረበሉ ወይ እንሰግር እውን ዘይኮነ — ብዙሕ ረጅሒታት ኣብ ግምት ኣእቲኻ እዚ ተራዚ ኣይጸንሐን። መንፍዓትን ስንፍናን ናይቲ ንግስነት ኣይኮነን፡ እቲ ሕቶ።

ስለዚ፡ ስዑዲ ግቡእ ቦታኣ ሓዛ፡ ተራኣ ክነጣጠፍን እወታዊ ሳዕቤናቱ ኣብቲ ጎደቦ ክሕይልን ንደሊ። ኣብዘን ውሑዳት ዓመታት ዝተቐልቀለ ኣካይዳ ተስፋ ዝህብዮ። እዚ ሕጂ ዘሎ ኣካይዳ፡ ንቦታኣ ኣደልዲሉ፡ ኣብዚ ዞባ ዓቢ ኣበርክቶ ክገብር ስለዝክእል፡ ናይ ሓባር መረዳእታን ገምጋማትን ንምምዕባል ቀጻሊ ርክባት ክንገብር ጸኒሐና። ናይ ብሓቂ ከኣ ጽቡቕ ሃዋሁ እናተፈጥረ ይመጽእ ኣሎ። ኣብ ወፍርን ንግዲን ዝተፈላለዩ ቁጠባዊን ልምዓታዊን ምትሕግጋዝ፡ እንታይ መክሰብ ይርከብ ኣይኮነን እቲ ሕቶ። እዚ ሰኒቡ ዝመጽእዮ። ቅድም ቀዳድም፡ መረዳእታና ኣብ ሓደ ባይታ ክመጽእ ወይ ክቀራረብ ኣለዎ። ንዓና ኣብዚ እዋን ዘገድሰና ሓባራዊ መረዳእጣ ምፍጣር እዩ። ንግዝያዊ መክሰብ ንግዝያዊ ረብሓታት ዘይኮነ፡ ንዘላቂ ርግኣትዚ ዞባ — ኣብ ክልተኣውን ኣብ ብዝሓውን ዝምድናታት፡ እቲ ተራ ክዓቢ ክክእል ኣለዎ።

ኣብዘን ዝሓለፉ ውሑዳት ዓመታት፡ ምስ ኩሉ ናይ ደገን ውሽጥን ዕንቅፋታት፡ ሓባራዊ መረዳእታ ኣብ ምፍጣር ብዙሕ ሰጉምና ኣለና ክንብል ንክእል። ኣብ መወዳእታ ናይዚ ወርሒዚ ዝመጽእ ልኡኽ እውን ኣሎ። እቲ መረዳእታ እናተቐራረበ ይኸይድ ምስ ምህላው፡ ከመይ ጌርና ዝያዳ ነግዕብሎ መካኒዝም ወይ ብልሓት ክህሉ ስለዘለዎ፡ ብሓደ ህዋትውን ክፍጠር ስለዘይክእል፡ ቀስ ብቐስ ብብመድረኻት፡ ነቲ መካኒዝም እናሓየልካ፡ ኣብ ንጹራት መደባት ዝቐንዐ ምትሕብባር ከምዝህሉ ምግባር እዩ። እቲ ዝያዳ ዘገድሰና ንሓዋሩ ክምዕብል ዘለዎ ዝምድና ስለዝኹነ፡ እዚ ሕጂ እንክዶ ዘለና መገዲ ናብኡ ዘምርሕ እዩ። ሰዓቱ ምስ ኣኸለ ብዝርዝር ከምዚን ከምትን ኢልካ ክዝርበሉ ይከኣል። ኣብኡ ክልተኣዊ ዝምድና ጥራይ ተሓጺሩ ዝተርፍ ኣይኮነን። ምክንያቱ፡ ጸጥታዊ ኩነታት ማለት እኩብ ድሕነት ናይ ኩለን ሃገራት ኣገዳሲ ስለዝኹነ፡ ስዑድያ ክትጸወቶ እትክእል ተራ ቀሊል ኣይኮነን። ከምዚ ክንብል ከለና ግን፡ ቅድም ቀዳድም ኣብ ባይታ ዘሎ ኩነታት ብዝርዝር ክንርእዮ ኣለና።

ኣብ ስዑድያ ኣብ ዝተካየደ ኣኼባ ሃገራት ቀይሕ ባሕሪ፡ ዘቕረብናዮ ወረቐት ነዚ ዝገልጽ ዘለኹ ፖሊሲታት ዘንጸረ እዩ ነይሩ። ብዛዕባ ቀይሕ ባሕሪ ብሓፈሻ፡ እቲ ተኣፋፊ ከባቢታት ማለት ደቡባዊ ክፋል ቀይሕ ባሕሪ፡ ባብ ኤልመንደብ፡ ወሽመጥ ዓደንን ገማግም ሶማልን ድማ ብፍላይ ከም ሓደ ጎደቦ ክንዛረበሉ እንተኹይንና፡ ቅድም ቀዳድም እተን ኣብኡ ዘለዎ ሃገራት ብቐዓተንን ዓቕመንን ክሕይል ኣለዎ። ኤርትራ ናይ ጅቡቲ ወይ ናይ ሶማል መተካእታ ክትከውን ኣይትክእልን እያ። የመን ናይ ኤርትራን ጅቡቲን መተካእታ ክትከውን ኣይትክእልን። ኩለን ሃገራት ናተን ውሽጣዊ ርግኣት ተረጋጊጹ፡ ዓቕምታተን ደልዲሉ፡ እጃመን ከበርታ ዘይክእላ እንተኹይንና፡ ብመተካእታ ክግበር ዝከኣል ነገር የለን። ከምዚ እንርእዮ ዘለና ኣብ ደቡባዊ ቀይሕ ባሕሪ ዘሎ ኣራግጽ፡ እዚዮ ኢልካ ክግለጽ ኣይክእልን። ኣብኡ ዘሎ፡ ናይ ዝተፈላለዩ ሃገራት ሓይሊ ባሕሪ፡ ኣብኡ ዘሎ ናይ ዞባውያንን ዓለማውያንን ኅብላላት ጸወታ፡ ምስቲ ኣቐዲመ ዝገለጸኩዎ፡ ዓንኬል ጽልዎ (spheres of influence) ናይ ምስፋሕ ስትራቴጂ፡ ነዚ ቀንዲ መተሓላፊ መስመር

መራኸብ ዝኾነ ማሕንቕኸ ዓምቁጽጻር ዝግበር ጸወታ መወዳእታ የብሉን። ነዚ ኩነታት'ዚ ክእለ እንተኾይኑ፡ እዚ ጎደቦ'ዚ፡ ናይ ገሃእ ርእሱ ዓቕሚ ክፈጥር፡ ነፍሲ-ወከፍ ሃገርን ህዝብን እጃሙ ከበርክት ክኸእል ኣለዎ። ነዚ ንምግባር ድማ ውሽጣዊ ኩነታቱ ክመዓራረ ክኸእል ኣለዎ። ሶማል፡ ውሽጣዊ ኩነታታ ከየመዓራረየት፡ በዚ ዘላቶ ኩነታት ን3300 ኪሎ ሜተር ገማግም ባሕራ ብግቡእ ክትቁጸጸር፡ ኣንጻር ግብረ-ሽበራ፡ ቅርሶና፡ ዘይሕጋዊ ንግዲን ካልኣት ሰግኣታትን ኣበርክቶ ክህልዎ ኣይክእልን እዩ። ጅቡቲ፡ የመን፡ ኤርትራን ስዑዲን እውን ልክዕ ከምኡ።

ኣብ ከምዚ ሕጂ ዘሎ ኩነታት፡ ናይ ብሓቂ ናይ ቀይሕ ባሕሪ ምትሕግጋዝ ኣሎ ኢልና ክንዛረብ ኣይንኸእልን። ስለ'ዚ፡ ቁጠባዊ ኅድንታቱ ጥራይ ዘይኮነ፡ ጸጥታዊ ኩነታቱ ዝያዳ ኣገዳሲ'ዩ። ነቲ ሰግኣት ዝኸውን ዘሎ ጠንቅታት ከይኣለኻ፡ ኣብ ቁጠባዊ፡ ወፍሪን ንግዲን ሰጊርካ ምዝራብ ስለዘይከኣል፡ ክልቲኡ ተጠማሩ ክስርሓሉ ዘለዎ እዩ። ስለዚ እቲ ሃዋህው ምስቲ እንደልዮ ንምጥዕዓም፡ ዝርዝራቶም ንጸግዒ ገዲፍካ፡ ዳርጋ ብቐጻሊ እንዛረበሉ ዘለና ጉዳይ እዩ። ኣብ ካልእ ናይ ኅደቦና ጉዳያት'ውን ብተመሳሳሊ። ክሳብ ሕጂ ኣብ ሓጺር እዋን ጽቡቕ ሰጎምና ኣለና። ብድሆታት የብሉን ማለት ኣይኮነን። ብዝተፈላለዩ መገዲ ነቲ ኣካይዳ ክዕንቅፉ ዝደልዩ ጸለውቲ ኣለዉ። ንዓኣቶም ረሲዕና ኩሉ ነገር ጽቡቕ'ዩ ዝኸይድ ዘሎ ኢልና ክንዛረብ ኣይንኸእልን። ነቲ ሽግር ብልክዕ እንተተረዲእናዮ ግን፡ ናብ ኣዝዩ ዝተጠዓዓመ ናይ ምትሕብባር ሃዋህው ክንከይድ ዝኸልክለና ነገር የለን። ናይ የመን እንተረጸፈና፡ ዝተፈላለዩ ናይ ዞባን ዓለምን ኅብላላት ዘለዎም ተራ ፍሉጥ እዩ። ግን ከሰንብደና የብሉን። ብግቡእ ከነንብቦን ክንፈልጠን ጥራይ እዩ ዘለና። ንዕኡ ተረዲእና፡ ከምዚኣም ዝኣመሰሉ ዕንቅፋታት ስለዘለዉ ሓቢርና ክንገጥሞም ኣለና እናበልና ንኸይድ ኣለና። ምናልባት ኣብ ውሽጢ'ዚ ዓመትን ድሕሪኡን እንታይ ክግበር ይከኣል ንመጻኢ ዝርኣ ይኸውን። ዋና ነገር ግን፡ ነቲ ባይታ ናይ ምጥዕዓም ስራሕ እዩ። ኣብኡ ድማ ጽቡቕ ንሰጎም ኣለና ኢልና ክንዛረብ ንኸእል።

- ክቡር ፕረዚደንት ናብ ዘቤታዊ ኩነታት ክንሰግር። መንግስቲ ኤርትራ ኣብ ሃገርና መልክፍቲ ኮሮና ቫይረስ ካብ ዝኸሰት ጀሚሩ ንምክልኻሉ ተሪር ሰጎምትታት ክወስድ ጸኒሑ ኣሎ። ክሳብ ዝሓለፈ ወርሒ እቲ ውጽኢት ብኸሉ መዕቀኒታት ዕውት'ዩ እንተነበረ፡ ኣብዚ እዋን'ዚ ግና ካልኣይ ዑደት'ቲ ለበዳ ዝጀመረ ይመስል ኣሎ። ኣተሓሕዛና ከመይ ክኸውን የድሊ? ብሓፈሻ ናይ ምክልኻል ዓቕምና ንምሕያል፡ ማእከላትን ቴክኖሎጂን ጥዕናዊ ምርምር ንምስፋሕ ከምኡ'ውን ብቐጻት ትካላት ጥዕና ክብ ንምባል፡ እንታይ ዝተታሕዘ መደባት ኣሎ?

ቅድሚ ሕጂ ተጠቐሱ ነይሩ እዩ። እቲ ሓፈሻዊ መርሓ ደጊምካ ምግላጹ ግን ኣገዳሲ እዩ። ለበዳ ኮቪድ፡ ናይ ተጠንቀቕ ጸውዒት'ዩ። ዕለት ብዕለት ዘዝመጽኡ ጸገማት ንምምካት፡ እንታይ ክንገብር ንኸእልን ኣይንኸእልን ዘይኮነ'ቲ ሕቶ፡ ንኮቪድ ይኸውን ካልኣት ክመጽኡ ዝኸእሉ ለበዳታት ናይ ምቁጽጻር ብቐጻትና ክብ ዘብል ዘላቂ መደባት ክህልወና ኣለዎ። ልዕሊ ዝኹነ ካልእ መደባት ዝስራዕ ድማ እዩ። ቁጠባዊ ዓቕምና ከነማዕብል፡ እዚን እዚን ክንገብር ኢልና ንዛረብ እንተለና፡ ኣብ ህዝብና ዝምርኩስ መደባት እዩ። ዓቕሚ የብሉን ዕድል የብሉን። ልምዳዊ ይኸውን ካልኣት ምስ ድሕነት ልኡላውነትና ዝተኣሳሰሩ መደባት ኣብ ህዝቢ ዝተመርኩሱ እዮም። ህዝቢ ክሕይል ኣለዎ። ህዝቢ ክሕይል እንተኹይኑ ከኣ፡ ሓደ ካብ'ቲ መሰረታዊ ኣገልግሎት ዝበሃል ናይ ጥዕና ኣገልግሎት እዩ። ነዚ ንምርግጋጽ ናጻ ኣገልግሎት ጥዕና፡ ዝተፈላለዩ መሰጥቲ ፖሊሲታት ሓንጻጽና ክንከይድ ጸኒሕና። መሳጢ ፖሊሲ ምሕንጻጽን ግብራዊ ዓቕሚ ምጥራይን ማለት ግን ብግቡእ ክንግንዘቦ ኣለና።

እዚ ሕጂ ዘሎ ናይ ኮቪድ ሓደጋ፡ ኣብ ውሽጢ ከምዚ ዝኣመሰለ መቓን ናይ ኣተሓሳስባ ክንርእዮ ኣለና። ህሉው ዓቕምና ኣብ ኣገልግሎት ጥዕና እንታይ ይመስል? ናይ ጥዕና ማእከላት፡ ክለኒካት፡ መወከሲ ሆስፒታላትን ካልኣት ዝተፈላለዩ ናይ ምርምር ትካላትናን ኣብ ምንታይ ኩነት ኣለዉ? ልዕሊ ኩሉ ከኣ ጸጋ ሰብና ኣብዚ ዓውዲዚ። ከዩጋንንና ዓቕምና ዜሮ እዩ ኢልና ንጀምር። ኣብ መላእ ሃገር ካብ ዓሰብ ክሳብ ቃሮራ፡ ካብ ሓረናይት ክሳብ ኣምሓጀር ክሳብ ተሰነይ ክሳብ'ቲ ኣብ ጫፍ ዘሎ ከባቢታት፡ ዝርጋሐ ናይ ጥዕና ትካላትና እንታይ ይመስል? ክንርኢ ኣለና። ናይ ህንጻታት ጉዳይ ኣይኩነን። ኣብዚ ክለኒክ፡ ኣብዚ ናይ ጥዕና ማእከል፡ ኣብዚ መወከሲ ሆስፒታል ኣሎ ዘይኩነ፡ እንታይ ትሕዝቶ'ኽ ኣለዎ? ቀዳማይ፡ ብጸጋ ሰብ፡ እቲ ዓቕምታት እንታይ ይመስል — ብጽፍሒታት ወይ ደረጃ ኣገልግሎት'ከ? ንኸምዚ ዓይነት ሃንደበታዊ ለበዳታት ናይ ምምካት ብቕዓትናን ዓቕምናን እንታይ ይመስል? መሳለጥያ'ኽ ዝኣክል ኣሎና ድዩ? ዘለና ቴክኖሎጂ፡ ፍልጠት፡ ናይ ምርምር ዓቕሚን ላባራቶሪታትናን እንታይ ይመስል? እዚ እም ብግብ-እ ክግምገሙ ዘለዎም እዮም። ምክንያቱ እዚ ከዩዋደድና፡ ኮቪድ-19 ወይ ካልእ ስለዝመጸ፡ ከምዚ ጌርና ንመክቶ ኢልና ክንዛረብ ኣይንክእልን።

ኮቪድ 19 ናይ መጠንቀቕታ ጸውዒት እዩ። ስለዚ፡ ዘላቂ መፍትሒ ከነዋድድ፡ ንዓኡ ዝኸውን ዓቕሚ ክንሃንጽ፡ ጽባሕ ድሕሪ ጽባሕ ከይበልና ካብ ሕጂ ክንጀምሮ ክንክእል ኣለና። ንእዮኑ መመርመሪ ማእከላት ኣበይ ትገብር፡ ከመይ ጌርካ ኣሃዛት ትእክብ፡ ከመይ ጌርካ ትከታተል፡ ኪኖ መወሰኒ እንታይ ትገብር፡ ክታበት ካበይ ተምጽእ ኣይኩነን'ቲ ሕቶ። ንነዊሕ ዝዓለመ ዘላቂ መደባት ክንሓሰብ ኣለና። ምስ መን ክንተሓጋገዝ ንክእል? መን ብዘይጸግዒ ክተሓጋገዝና ይክእል፡ ኣብ ዓለም ዘሎ ተክእሎታት ክንርኢ ኣለና። ዓቕምና ንምዕባይ እንታይ ንግበር መርሓ ጎደና ክህልወና፡ ብግዜ ክግለጽ ዝክእል ናይ ትግባረ ውጥናት ከነውጽእ ኣለና። ስለዚ ገምጋም ተገይሩ፡ ኣብ መላእ ሃገር፡ ካብቲ ኣገልግሎታት ዘይርከበሉ፡ ማይ፡ ኤለክትሪክ፡ መንግሥታዊ ናይ ትምህርቲ መሳለጢያታት ዘይብሉ ከባቢታት ጀሚርካ፡ ክሳብ'ቲ ዝተደኩነ ከተማታትን ሓውሲ ከተማታትን ዘሎ ዝርጋሕ እንታይ ይመስል ርኢና፡ ብኸመይ ነምዕብሎ፡ ዓበይቲ ላባራቶሪታትን ናይ ምርምር ማእከላትን ብኸመይ ንምስርት ክንውጥን ኣለና። እዚ ምስ ገበርና መሳለጥያታት ክንምልእ ንክእል። ልዕሊ ኩሉ ናይ ሰብ ሞያ ዓቕምና ዓመታዊ ከመይ ጌርና ነዕብዮ ኣገዳሲ እዩ። ነዚ ኹሉ ቁጠባዊ ጸጋታትና ኣብ ግምት እናእተና ኢና ንሓሰብ። መመወሊ ክኸውን ዝክእል ዓቕምታት ክንድልብ ኣለና። ካብ ደገ ኢድካ እናዘርጋሕካ “ሃብና” ምባል ጥራይ ዘይኩነ፡ ኣብ ውሽጢ'ቲ ሰፊሕን ዘላቂን ናይ ምትሕግጋዝ መደባት እንብሎ ኣእቲና ክንርእዮ ኣለና። ስለዚ ንኮቪድ ጥራይ ባይኑ ነጻልና ክንሪኦ ኣይግባእን።

ኣብዚ ግዜ'ዚ ክንገብራ እንክእል መሰረታዊት ነገር፡ ዓቕሚ'ውን ስለዘይብልና ምክልኻል ጥራይ'ዩ። ማስክ ግበር፡ ጽርዮት ተኸታተል፡ ካብ ዘዩድሊ ፈንጣሕጣሕ ተኣለ። ነዚ እናገበርካ ዘድልዩካ ምድላዎት እናገበርካ ትኸይድ። ነዚ ኩሉ መደባት ዘወዕት ድማ ብቕንዱ ንቕሓት ህዝቢ'ዩ። ናይ ሞያውያንን ዝፈልጡን ሓበሬታ ጥራይ ዘይኩነ፡ ንቕሓት ህዝቢ'ውን መሰረታዊ ብምጻኑ፡ ቀጻሊ ኣስተምህሮታት፡ መግለጺታትን ሓበሬታን ምስናቕ የድሊ። ብዜና ዝግበር ዘሎን፡ ኣብ ዝተፈላለዩ ኣጋጣሚታት ዝካየዱ ዘለዉ ገብሩን ቁም-ነገርም ብግብሪ ንርእዮ ኣለና። ምናልባት ኣብ ገለ ዝልቕ ዝበለ ኣተሓሕዝ ክህሉ ይክእል ይኸውን። እቲ ንቕሓት እጢ ዝኹስኩስ ባህሊ ንገዛእ ርእሱ ጸጋ እዩ። ብቕጻሊ ከነሓይሎ ኣገዳሲ እዩ።

ማዕረ ማዕረዚ፡ ምስ ግዜ እናኣማዕበልናዮ ንኸይድ ፕሮግራማት ሒዝና ኣለና። ምስናይ ኩሉ ብድሆታት፡ ኣካይዳና ኣብ'ቲ ቅነዕ መስመር ስለዘሎ፡ ዝገደለና ብግዜ እናማላእና ክንከይድ ኢና። እቲ ሓፈሻዊ መደብ ናብዚ ዝቕንዐ እዩ ዘሎ። ኣብ ምክልኻል ለበዳታት ካልኣት ዝተፈላለዩ ጸለውቲ ረቕሒታት ኣለዉ። ኣብ ሱዳን፡ ማእከላይ ምብራቕ፡

ኢትዮጵያ፡ ኣብ ካልኣት ሃገራት ዘሎ ኩነታትውን ይጸልወና ስለዝኹነ፡ ንበይንና ክንቀሳቀሳ፡ በይንና ኣብ ዕርጺ ተሓጺርና ኮፍ ክንብል ኣይንክእልን። እንታይ ሓባራዊ ናይ ምትሕግጋዝ መደባት ነውጽእ፡ ሓደ ካብቲ ዝሰርሓሉ ዘሎ እዩ።

ዓቕምና ዜሮዮ ዘሎ። ግን ሰፊሕን መደባት ሓንጺጽና ንክይድ ስለዘለና፡ በብቐሩብ ዓቕሚ እናጠራቐምና፡ ነቲ ዘላቂ ፍታሕ ዝበሃል ንዳለወሉ ምህላውና ጥራይ ምፍላጥ ኣገዳሲ እዩ። ከይድካ ከይድካ ግን፡ እቲ ወሳኒ ጸጋ ሰብን ንቕሓት ህዝብን ስለዝኹነ፡ ላቦራቶሪታት ይሃልዉ ኣይሃልዉ፡ ናይ ምርምር ማእከላት፡ ክለኒካት፡ ሆስፒታላት ይሃልዉ ኣይሃልዉ፡ እዚ ጉዳይዚ ዝያዳ ከነሓይሎ ብዕቲብ ክንሰርሓሉ ዘለና እዩ።

- እዚ ለበዳዚ ብደረጃ ዓለም ዘስዓቦ ቁጠባዊ ስምብራት ንኹሉ ብሩህዮ። ኣብ ሃገርናውን ሂወት ንምድሓን ተባሂሉ ብዝተወሰደ ንግዳዊ ንጥፈታት ናይ ምድስካል ኩነታት፡ ኣብ መነባብሮ ህዝቢ ፈጠራዎ ዝርከብ ጸቕጢ ቀሊል ኣይኮነን፡ ነዚ ዘሎ ጸገማት ንምቅላል እንታይ ይሕሰብ?

ኣነ እቲ ጸገም ካልእዮ ዝብሎ። ብምክንያት ኮቪድ ዝተሃሰዩ ቁጠባዊ ንጥፈታት ኣሎ ክንብል፡ ነጋንን ኢና ዘለና። ብመሰረቱ ብዛዕባ ልምዓት ዘሎ ናይ ኣመለኻኽታ ጸገም እዩ። እዚ ቁጠባና፡ ቁጠባዮ ኢሉ ዝሃረብ ሰብ እንተሎ፡ እንታይ ዓይነት ቁጠባ? ናይ ዕንጋሎ (subsistence) ቁጠባ እዩ። ካብ ኢድ ናብ ኣፍ እትነብረሉ ቁጠባ። ኣብቲ ምምስራሕ፡ ምውሳኽ ክብሪ (value adding) ዝበሃል ናይ ብሓቂ ናብ ዓበይቲ ፍርያታት ዘምርሕ ቁጠባ ኣይኣተናን ዘለና። ቁጠባ ኣለና ክንብል፡ ዓበይቲ ፋብሪካታት፡ መመስርሒ ትካላት፡ ብዝማዕበለ ቴክኖሎጂ ዘፍሪ ሕርሻታት ክህልወና ኣለዎ።

ኣብዚ እዋንዚ፡ ኢንዱስትሪ ኣሎና ክንብል ኣይንክእልን። ዘለና ናይ ማይ፡ ጸዓት፡ ካልእ ዝተፈላለዩ ትሕተ ቅርጺ ኣብ ግምት ኣእቲኻ፡ እዚ ሕጂ ዘለናዮ ቁጠባ ናይ ዕንጋሎ ቁጠባ እዩ። ካብኡ ከውጽኣና ኣብ ዝክእል መደባት፡ ቀልጢፍና ደንጉና ኢልና ክንዛረብ ንክእል ንከውን። ብምክንያት ኮቪድ-19 ዝተዓጸወ ትካላት ኣሎ፡ ክሰርሕ ዘይከኣለ ትካላት ኣሎ ዝበሃል ግን፡ እንታይ ዓይነት ትካላትዮ?

እቲ ዝዓበዩ ዕላማና ካብዚ ናይ ዕንጋሎ ቁጠባ ምውጻእ ክኸውን ስለዘለዎ፡ ሓደ ሓይሊ ዕማም ቆይሙ ኣሎ። ብሚኒስትሪ ንግድን ኢንዱስትሪን ዝተማእከለን ካልኣት ዝምልከቶም ኣካላትውን ዝሳተፍዎን። ቅድሚ 2020ን ዝነበረ ኩነታት ኣጽኒዑ፡ ካብ 2021 ጀሚርና ክንገብሮ ዘለና ዝውሰን። ኣብዚ ሃገር ዝጸንሐ ቁጠባዊ ንጥፈት ብልክዕ እንታይዮ ዝመስል? እቲ ንግዳዊ፡ ወፍራዊ ንጥፈት ጽላት ብጽላት፡ ኢንዱስትሪ ብኢንዱስትሪ ኣብ ከመይ ኩነታት ኣሎ? ናይቲ ከውፍርዮ፡ ከልምዕዮ ዝብል ኮነ ናይቲ ህዝቢ ናይ ምፍራይ ዓቕምን ዕድላትን ኣብ ምንታይ ደረጃ ኣሎ? ዘላቂ ቁጠባዊ ዕብዮት ከነምጽእ ናበይ ገጽና ንድርኽ? ከነጽረልና ምእንቲ ን2021 ዝወጽኦ ሓፈሻዊ መርሓ ጎደና ኣሎ። ጽላት ብጽላት፡ ኢንዱስትሪ ብኢንዱስትሪ ፕሮጀክት ብፕሮጀክት፡ ዋኒን ብዋኒን — እዚ ኣምዮም ከርብሑና ዝክእሉ፡ ካብዚ ዘለናዮ ናይ ዕንጋሎ ቁጠባ ናብ ዝሓሸ ቁጠባዊ መድረኽ ከደይቡና ዝክእሉ ተባሂሉ ዝወጸ መደባት ኣሎ። ሓቂ እዩ፡ ኮቪድ-19 ፈጸሙ ኣይጸለወናን ኢልና ክንዛረብ ኣይንክእልን። ግን ብዓቢኡ እቲ ጸገም ናብ ኮቪድ-19 ነጻግዖ ኣይኮነን። ኮቪድ ከም ውሁብ ወይ ግዚያዊ ብድህ ዝውሰድ እዩ። ብዓቢኡ ኣብ ቁጠባዊ ልምዓት ክንክተሎ ዘለና መርሓ ከም ብሓድሽ ከለስና ክንብገስ ኣለና።

ቀሊል ኣብነት፡ ምስ ቱሪዝም ዝተኣሳሰረ ፕሮጀክታት ክንርኢ ንክእል። ክንደይ ሆቴላት፡ ክንደይ ናይ ቱሪዝም ወፍሪ ኣሎ? ናይ ብሓቂ ምስቲ ቁጠባ ተገጣጢሙ ዝኸይድ ድዩ? እንተድኣ ኢልና የለን። ስለዚ ናብቲ ክሰርሕ ዝክእል ዓውድታት ገጹ

ክኸይድ ክኸእል አለዎ። ኣብ መወዳእታ እቲ መለክዒ ኣፍራይነትን ፍርያትን እዩ። ነዚ ከመይ ጌርካ ተሓይሎ፡ ብኸመይ መገዲ ክሰርሕ ይኸእል ሓደ ብሓደ ተጸኒዑ ንዕኡ መርሓ ጎደና ይወጽእ እሞ፡ ሓበሬታውን ወሳኒ ስለዝኾነ፡ ኣይፋልካን እዚ ዓውዲዚ ኣየርብሕንዮ፡ ናብዚ እንተኸኸንዓካ ይሓይሽ ክትብል ትኸእል። ሓደ ካብ ዓባይቲ ጸገማት፡ ምስ ናይ ኣገልግሎታት ሕጽረት ተኣሳሲሩ፡ ካብ ገጠር ንኸተማታትን ሓውሲ ከተማታትን ዘሎ ናይ ምስጋም ተርእዮታት እዩ። ኣብዚ ሕጂ እንታይ ትገብር? እቲ ሕርሻ ገና ከምቲ ዝድለ ኣይኮነን። ናይ ዕንጋሎ፡ ካብ ኢድ ናብ ኣፍ ሕርሻ እዩ። ካብኡ ሃዲምካ ኣብ ሓውሲ ከተማን ከተማን ተጸጊዕካኸ እንታይ ትገብር? እንታይ ትሰርሕ? እዚ ኣርእስቲዚ ብቐሊሉ ጎሲኻዮ ዝሕለፍ ኣይኮነን። ዕቱብ ኣተሓሕዛ ዘድልዮ እዩ። ምስ ናይ ሓዋሩ ዘላቐ ናይ ልምዓት መደባትና ተኣሳሲሩ ክኸይድ ስለዘለዎ፡ ናይ ፍሉያት ክኢላታት ወይ ሊቃውንቲ ጉዳይ ዘይኮነ፡ ሰፊሕ ንቕሓት ናይ ህዝቢውን ክህልዎ ስለዘለዎ፡ ካብ 2021 ጀሚርና ከነጎሳገሱሉ ዘለና ጉዳይ እዩ።

ኣብ ጎረባብትናን ከባቢናን ዘሎ ኩነታት ኣብ ግምት ኣእቲና እውን ከነተኩረሎምን ቀዳምነት ሰሪዕና ክንሰርሓሎምን ዘለና ጽላታት ኣለዉ። ኣብኣቶም፡ እዚን እዚን ዝርዝራት ሒዝና ክንሰርሕ ኢልና ክንሓሰብ ንኸእል። እቲ ዓውዲ ሰፊሕ እዩ። ኣብኡ ብዝርዝር ክኣቲ ኣይደልን። ቐድም ነቶም ጸገማትና ነለልዮም እሞ፡ ፍታሖም ከኣ ከምዚን ከምዚ እዩ ኢልና ዕዮ ገዛና ኣካይድና፡ ካብ 2021 ጀሚርና፡ ምስ ግዜ ከኣ እቲ ዘድልየና እናማዕበልና ንኸይድ ኢልና ዝሓዝናዮ መደባት ኣሎ። እዚ ዘምጽኦ ዘለኹ፡ ብቐጥታ ምስ ኮቪድ ኣተኣሳሲርካ ቁጠባና ወይ ንግዳዊ ንጥፊታትና ተተንኪፉ ኣሎ ምባል፡ ነቲ ኣጠማምታ ከጽብቦ ስለዝኸእል እዩ። ኣጠማምታና ካብኡ ዝገፍሖ ክኸውን ኣለዎ። ከም መተሓሰቢ እየ ዝዛረበሉ ዘለኹ እምበር — ኣብ ካልእ ኣጋጣሚ ብሰፊሖ ክዝረበሉን ጎስጓስ ክካየደሉን ዘለዎ፡ ኣገዳሲ ቁጠባዊ ጉዳይ እዩ።

- ክቡር ፕረዚደንት፡ ኣብ ዝሓለፈ ጽንብል ናጽነት ኣብ ዘሰማዕካዮ ቃል፡ ቀዳምነት ኣብ ዝተዋህበም መደባት ሃገራዊ ልምዓት ሰፊሕ ዝርዝራት ኣቕራብካ ነይርካ። ከም ኣካል ናይዚ ሓፈሻዊ ውጥንዚ፡ ኣብ 2021 ቀዳምነት ተዋሂቡዎም ዝትግበሩ መደባት ብልክዕ እንታይ እዮም?

እዚኣ ሕቶዚኣ ዝያዳ ጠመተ ንምስፋሕ ትሕግዝ እያ። ንሓደ ውሱን ጽላት ጥራይ ቀዳምነት ሂብና ክንሰርሕ ኣይንኸእልን። ማትሪክስ ኣሎ — ጽላት ብጽላት ዝተሰርዐ። ኣብኡ ድማ ቀዳምነታት ኣሎ። ናይቲ ኣብ ሓደ ጽፍሒ ዘሎ ጥምሮ ናይ ዝተፈላለዩ ጽላታት ስእሊ ክህልወካ ኣለዎ። ንኣብነት ናይ ማይ ልምዓት መደባት ኣሎ። እዚ ሓደ ካብቲ ቀዳምነታት እዩ። ብቐዳምነት ህዝቢ ጽሩይ ዝስተ ማይ ክረክብ ኣለዎ። ብድሕሪኡ ንጥሪት፡ ንጽሬት፡ ንሕርሻዊን ኢንዱስትሪያውን ልምዓት፡ እንተላይ ምዕቡል ናይ መስኖ ቴክኖሎጂ ይስራዕ። ምክንያቱ ማይ ስትራተጂያዊ እዩ። ናይ ማይ ኣገልግሎት፡ ኣብ ከተማታትን ሓውሲ ከተማታትን ጥራይ ዘይኮነ፡ እንተላይ ኣብ ገጠራት ምዝርጋሕ፡ ከም ስትራተጂ ቀዳምነት ዝወሃቦ እዩ።

ብሃገር ደረጃ ዘሎ ዓመታዊ መጠን ዝናብ ብብኸባቢኡ ክፈላለ ይኸእል ይኸውን። ምስ መልክዕ መሬት ደሚርና እንተርኢናዮ ከኣ፡ ነቲ ዝዘንብ ማይ ምሉእ ብምሉእ ክንጥቀመሉን ክንቆጸጸሎን ምእንቲ፡ መደባት ፍወሳ ማይ ኮዮ ቀዳምነት ዝወሃቦ እዩ። ማይና ተቐጻጺርና፡ እቲ ዝድለ ኣገልግሎት ከነቐርብ ኣለና። ገፊሕ ስራሕዮ። ግን ዓመት ብዓመት ክንደይ ንትግብር ተሰሪዑ ይሰርሓሉ ኣሎ። ንዕኡ ዘድልየና ጸጋታት እዚን እዚንዮ፡ ዓባይቲ ማሽነሪታት፡ ጥረ ነገራት ሲሚንቶን ካልእን ጥራይ ዘይኮነ ካብ ኣፍራዛን ባዴላን ጀሚርካ ክትቐርብ ኣለካ። ዝበዝሕ ህዝቢ ዝሳተፎ ናይ ጉልበት ስራሕ እውን

ምስኡ ስለዝኸይድ። እዚ ምስ ናይ ምግራብ መደብ ሓዊሰካ፡ ናይ ሓሙሽተ፡ ዓሰርተ ዓመት ኢልካ ዝርዝር መደባት ኣውጺእካ ክስርሓሉ ዘለዎ እዩ።

ማይ ኣብ ዝኾነ ልምዓታዊ መደብ ዓቢ ኣርእሱቲ እዩ። ምስኡ ከኣ ኤለክትሪክ። እቲ ዘሎ ኤለክትሪክ ብቐዕ ኣይኮነን። ድሕሪ ናጽነት ሽዑ ሽዑ ዝተተኸለ፡ ናይ 120 ሜጋዋት፡ መመንጨዊ ጸዓት ሕርጊጎ፡ ንዝተወሰነ ከባቢ ጥሙር ኣገልግሎት ክህብዩ ተባሂሉ ጀሚሩ። እናንቆልቆለ ክኸይድ ጸኒሑ ሕጂ ዳርጋ ናብ ዜሮ ወሪዱ ኣሎ። ነዊሕ ዛንታዮ። ንሸሞንተ ዓመት ዝኾነ ጽገና ወይ ክንክን ከይተገብረሉ ስለዝኸደ ዓንዩ። ድሕሪኡ ኣብ ናይ ሕላፍ ሰዓት ፍታሕ ብምእታው፡ እንታይ ትውስኸ፡ ክንደይ ሜጋ ተምጽእ ኮይኑ። ኣብ ገደም ዘሎ ፋብሪካ ሲሚንቶ ኣብኡ ክምርኩስ ስለዘይክእል ናቱ ርእሱ ዝኸኣለ ክህልዎ ኣለዎ ተባሂሉ። ከባቢታት ተሰነይ፡ ኣለቡ፡ ፋንኮ፡ ከርከበት እውን ናቱ ናይ ገዛእ ርእሱ መመንጨዊ ጸዓት ከምዝህልዎ ተገይሩ። ኣብ ገዛ ገዛ ብንኣሸቱ ጀኔራተራት ዝግበር ፍታሓት እውን ኣሎ። እዚ ናይ ጸገም እዩ። መደዓዓሲ ወይ መጽናንዒ እንተዘይኮይኑ ከኣ፡ ናይ ብሓቂ ናይ ጸዓት ሽግር ክፈትሕ ዝኸእል ኣይኮነን።

ስለዚ፡ ነዚ ዝምልከት ሓደ ንጹር ሃገራዊ ናይ ልምዓት መደብ ክህልወና ኣለዎ። ካብ ሓደ ቦታ ዝግበር ናይ ጸዓት ምምንጫው መደብ ድማ ግብራዊ ኣይኮነን። ሞጁላት ክህሉ፡ ማለት ብብኸባቢኡ፡ ናይ ቁጠባ ዞባን ንኡስ ዞባን ተባሂሉ፡ ናቱ መመንጨዊ ማእከል ክህልዎ ክኸእል ኣለዎ። እቲ መመንጨዊ ረስናዊ ጥራይ ድዩ ክኸውን ዘለዎ? ማለት ነዳዲ እናምጸእካ ትጥቀመሉ ጀኔራተራት ዲዩ ክኸውን ዘለዎ ወይስ ካልእ መተካእታ ኣሎ። ቅድም ቀዳድም እቲ ከባቢታት ይከፋፈል። ካብ ከርከበት ንሶሜን ዘሎ፡ ካብ ተሰነይን ዓሊ ግድርን ክሳብ ኣምሓጀር ዘሎ፡ ከባቢ ቶኾምቢያን ባረንቱን፡ ዓሰብን ከባቢኡን ክሳብ ገልዓሎ፡ ካብኡ ንሶሜን ከባቢ ባጽዕ ዘሎ እንታይ ክመስል ይኸእል? ኣብዚ ማእከል ከበሳታትኩ? ኣብ ውሽጢተን ሰለስተ ጂኦግራፊያዊ ናይ ልምዓት ዞባታት እንብለን — ማለት ሰሜናውን ደቡባውን ቀይሕ ባሕሪ ከም ሓደ ዞባ፡ ካብ ዓንሰባ ንማእከልን ደቡብን ዘሎ ከም ሓደ ዞባ፡ ጋሽ ባርካን ከፊል ናይ ዓንሰባን፡ ከም ሓደ ዞባ ተወሲዱ፡ ኣገልግሎት ኤለክትሪክ ክህልዎም፡ መደባት ተሓንጺጹ ክስርሓሉ ጸኒሑ ኣሎ።

ኣብ መንጎዚ ረስናዊ መመንጨዊ፡ ተሓዳሲ ጸዓት ማለት ጸሓያዊ፡ ንፋሳዊ፡ ጂኦተርማል ከተእቱ ትኸእል ኢኻ። ነዚ ኩሉ ኣብ ግምት ኣእትዩ ናይ ጸዓት መደባትና ብስትራተጂ ደረጃ ንጹር ስእሊ ክህልዎ የድሊ። ብቐጻሊ ኣብ ረስናዊ መመንጨዊ ጸዓት ተሞርኩስና ክንከይድ ዘዋጽእ ኣይኮነን። ወጸኢታቱ ኣዝዩ ከቢድ እዩ። ስለዚ ዝተፈላለዩ ዓይነት መመንጨዊ ጸዓት እናዳቐልና፡ ክሳብ ገዛ ብገዛ፡ ስድራ ብስድራ እናተኣታተና፡ ናብ ተሓዳሲ ጸዓት ክንደፍእ ኣለና። እቲ ዘሎ ሓፈሻዊ ናይ ጸዓት ስትራተጂን ፕሮግራማትን እዚ ኮይኑ፡ ዓመት ዓመት ክንደይ ካብኡም ክንትግብር ንኸእል እናርኣና፡ ብብግዜኡ ዝትግበር እዩ።

ምስዚ ተኣሳሲሩ ዝኸይድ ናይ ትሕተ-ቅርጺ መደባት እዩ። ህንጻት ጽርግያታት ምስቲ ቀዳምነት ዝስራዕ እዩ። ብዘይ ብኡ ዝኾነ ናይ ካልእ ልምዓት መደባት ከተውጽእ ዝከኣል ኣይኮነን። ከተማታትን ገጠራትን ዘራኽብ ጽርግያታት የድሊ። መስመር ባቡር እውን ክውሰኽ የድሊ።

እዚ ናይ ማይ፡ ጸዓትን ትሕተ-ቅርጽን ቀዳምነት ናይ ቀዳምነት ሰሪዕና፡ ካልኣት እውን ከከም ኣድላይነቱ፡ ሓደ ክልተ ኢልና ሰሪዕና፡ ዓመት ዓመት ኣብ ነፍሲ-ወከፍ ጽላት ክንትግብርዎም ንኸእል ደሚርና፡ ከም ሓደ ጥሙር መደብ ሒዝና ንሰርሓሉ ኣለና። ካብኡ ናብኡ ድማ፡ ኣብ ማይን ኤለክትሪክን ዘሎ መደባት ኣዝዩ ገፊሕን ቦዳህን ምስ ምጻኑ፡ ዓመት ዓመት ከነተግብር እንኸእል ከነዕቢ ንፍትን ኣለና። ከምዚ ዝገለጽኩም እቲ ኣፕሮች

ወይ አሰራር ጥሙር ኮይኑ፡ ምስ ክውንነታዊ ናይ ምምዋል ዓቕምና ተዛሚዱ ዝኸይድ እዩ። ኣብ'ቲ ዝሓለፈ እዋን ብሓፈሻኡ ዝተገልጸ፡ ዓሰርተ ዝኸውን ነጥብታት፡ ዓመት ዓመት ዝያዳ እናነጸርናዮን እናኣኸለዕናዮን ንኸይድ ኣለና ኢልና ክንዛረብ ንኸእል።

- ኣብ ዝሓለፈ እዋን ብመንግስቲ ካብ ዝተወሰዱ ዓበይቲ ሰጉምታታት ኣደ፡ ምስትኸኻል ደሞዝ ናይ ዝበዝሑ ሰራሕተኛታት መንግስቲ እዩ። እቲ መደብ ብብመድረኹ ክትግበር ጸኒሑ፡ ኣብ ራብዓይ ክፋል ናይ 2020 ወርሓዊ ደሞዝ ናይ'ቶም ካልኣይ ደረጃ ትምህርቲ ዝወድኡን ካልኣት ቀጻላታት ሲቪላዊ ኣገልግሎትን ናብ 1800 ናቕፋ ደይቡ ኣሎ። እዚ መደብዚ ኣብ'ቲ ተሪፉ ዘሎ ዝወሓደ ክፋል ዝትግበረሉ ናይ ግዜ ሰሌዳ መዓሰ ይኸውን?

እዛ ሕቶዚኣ ቅድሚ ሕጂ መሊሰያ ነይረ እዩ። ኣብዚ ጉዳይዚ መረዳእታና ክሰፍሕ ክኸእል ኣለዎ። 1800 ናቕፋ ደሞዝ ኣይኮነን። ዝተፈላለዩ ቅመራታት ጌርካ፡ ኣብ መወዳእታ እስከ ከም መበገሲ ንሓዞ እሞ፡ ብግብሪ ናበይ ገጹ ክምዕብል ከምዝኸእል እናርከና ንኸይድ ተባሂሉ ዝተወሰነ እዩ። ናቕፋ ናይ ምዕዳግ ሓይሊ እንተዘይብሉ፡ 1800 ፍቕዲ ኮይኑ እዩ ዝተርፍ። እንታይ ክትገዝኣሉ፡ እንታይ ኣገልግሎታት ክትረኽቡሉ ትኸእል? ዋላ ሓንቲ።

ኣብ ሓደ እዋን ንኹሉ ነገር መልሲ ክትረኽቡሉ ዝከኣል ኣይኮነን። ጉዳይ ደሞዝ ከኣ ዘይሩ ዘይሩ፡ ናብቲ ናይ መንግስቲ ባጀት ስለዝመጽእ፡ ባጀታዊ ኣሰራርሓ እውን ክመሓየሽ ኣለዎ። ኣብዚ ሕጂ እዋን፡ ባጀት ናይ መንግስቲ እዚ እዩ መኣዘኑ ኢልካ ክትዛረብ ዝከኣል ኣይኮነን። ኣብ ዝተፈላለዩ ኣካላት መንግስቲ ዘሎ ብኸነት (ዌስተጅ) ክለዝብ ክኸእል ኣለዎ። መካየዲ ስራሕ፡ ንነዳዲ፡ ንመኪና፡ ናይ ቤት ጽሕፈት መሳርሒታት እናተባህለ ዝግበር ወጻኢታት ብዙሕ እዩ። እዚ ወጻኢታትዚ ለዚቡ ናብ ደሞዝ ክሰግር ክኸእል ኣለዎ። ዓመታዊ ባጀት ክንዲዚ እዩ እንተተባሂሉ፡ እቲ ንደሞዝ ዝኸፈልን ንዝተፈላለዩ መሳሪታታት ወይ መካየዲ ስራሕ ተባሂሉ ዝወጽእን ክስተኻኸል ክኸእል ኣለዎ። ስለዚ ኣብ'ቲ ኣሰራርሓ መሰረታዊ ቅርጻዊ ምትዕርራይ (restructuring) ይሓትት።

ስለዚ፡ መጀመርታ እዚ መበገሲ ዝበሃል ዘሎ ደሞዝ 1800 ኣብ ኩሉ ክትግበር ኣለዎ። ብድሕሪኡ እቲ ደሞዝ ጉዳይ ብጉዳይ፡ ሰብ ብሰብ'ውን ክግምገም ክኸእል ኣለዎ። ምስቲ ሓፈሻዊ ደረጃ መነባብር ህዝቢን ዓይነት ህይወትን ክዛመድ ኣለዎ። ዓመት ዓመት ከኣ ክኸየር ክኸእል ኣለዎ። እዚ ምስ ገንዘባዊ ወይ ፊስካላዊ ርግኣት ካልኣት ዝተፈላለዩ ምስ ዕብዮት ቁጠባን ፍርያትን መንግስታዊ ወጻኢታትን (expenditure) ዝተኣሳሰሩ ረጅሒታት ተዛሚዱ ዝኸይድ እዩ። ግን ከይደናጎዩ ክትግበር የድሊ። ባጀት ውሑድና፡ ከነማቕርሖ ኣይከኣልናን ክበሃል የብሉን። ከነጽንሖም እንኸእል ንግዜኡ ኣጽኒሕና፡ ድራርና ሒዝና ክንኣቱ፡ ካብ ምድባት ልሙድ (recurrent) ባጀት ናብ ደሞዝ ክኸይድ ኣለዎ። ዝኾነ ባጀት ዝውሰን እንተሎ፡ ደሞዝ ሰራሕተኛታት ቀዳምነት ተዋሂብዎ፡ በዚ መበገሲ ደሞዝ ጀሚሩ፡ ብጽፍሒታት እናተገልጸ ክትግበር ኣለዎ። ኩሉ ንእለቱ ይትግበር ማለት ኣይኮነን። ዓመት ብዓመት እናተመሓየሽ ዝኸይድ እዩ። ቅድም ርግኣት ናይ'ቲ ታሕተዋይ ደረጃ ናይ ደሞዝ ይረጋገጽ፡ ካብኡ እናወሰኸ ይኸይድ። እዚ መበገሲ ደሞዝ ግን፡ ንገለ ዝብጽሖ ንገለ ዘይብጽሖ ዘይኮነ ዓማሚ እዩ።

እቲ ናይ ዕዳጋ ኣተሓሕዛ እውን ስርዓት ክሕዝ ዘለዎ እዩ። መጠን ዘይብሉ መኸሰብ ክትሕዝ ኢልካ ዝካየድ ንግዳዊ ንጥፈት፡ ንመነባብር እናኸበዶ ስለዝኸይድ፡ ኣብ መወዳእታ ከኣ ነቲ ዝወሃብ ደሞዝ ትርጉም ስለዝኸልኦ፡ ኣብኡ ዕቱብ ምቁጽጻር ክህሉ ኣለዎ። እቲ ኣቕዲመ ዝጠቐስኩዎ፡ ብሚኒስትሪ ንግድን ኢንዱስትሪን ካልኣት ምስኡ ዝተሓጋገዙ ኣካላትን ዝግበር ዘሎ መጽናዕቲ፡ ነዚ እውን ዘልዝብ ክኸውን ኣለዎ።

- **ዋላኳ ውሑዳት እንተኾኑ፡ ደሞዝም ዘይተመሓየሸሎም ኣለዉ'ዎ ብዛዕባኦም ክኮ?**

ኣብኡ ዘከራኸር የለን። እቲ መበገሲ ክወሃቦም ዝግባእ ውሑዳት ዘይተዋህቡ እንተለዉ፡ ካብቲ ክወሃቦም ዝግባእ ዝነበረ ግዜ ተሓሲቡ ውህሉል ክወሃቦም ይኸእል እዩ።

- **ሕራይ ክቡር ፕረዚደንት፡ ኣብ መደምደምታ ምስዚ ዘሎ ዓለማዊ ኩነታት ኮሮና ቫይረስን ዞባዊ ኩነታትን ብምትእስሳር ካብዚ ኣቲናዮ ዘለና ዓመተ 2021 ንቕድሚት ብዛዕባ ዘሎ ብድሆታት ኮነ ዕድላት እንታይ ኣመት ትህበና?**

ብዙሓት ኣርእስትታት ኣልዒልና ተዛራብና ኣለና፡ ዘይተዘራረበናሎም ኣርእስትታት ክህልዉ'ውን ይኸእሉ — ኣብ መወዳእታ ናብ ህዝቢ ከመሓላልፎ ዝደሊ መልእኽቲ፡ ኣብ ኩሉ መዳያት ማለት ኣብ ቁጠባዊ ልምዓት፡ ኣብ ድሕነታዊ ጉዳያት፡ ኣብ ዝተፈላለዩ ክመጽኡ ዝኸእሉ ምዕባላታትን ናይ ዞባ ኩነታትን ክተት፡ ዕጥቕኻ ሸጥ! ዝብል እዩ።

- **ዝያዳ መብርሂ መድለዮዶ...?**

እወ መብርሂ የድልዮ እዩ። ናይ መንግስቲ ኣካላት ክገብሩ ዝኸእላ ክገብሩ ይኸእላ እየን። ኣብ መወዳእታ ግን እቲ ወሳኒ ናይ ህዝቢ'ዩ። ንኣብነት ኣብ ጉዳይ ኮቪድ-19 ሚኒስትሪ ጥዕና፡ ዝተፈላለዩ ካልኦት ኣካላት፡ ዝተፈላለዩ ምምሕዳራት ናቶም ኣበርክቶ ክገብሩ ይኸእሉ። ኣብ መወዳእታ ግን ነቲ ዝወስድዎ ስጉምቲታት ህዝቢ ተረዲኡ ክኸተሎ ኣለዎ። ኣብ ነፍሲ-ወከፍ ዓውዲ እንተላይ ኣብ ድሕነታዊ ጉዳይ ዘሎ ዕማማት ድማ ብተመሳሳሊ ኩሉ ሰብ ክነጥፈሉን ክሳተፎን ክኸእል ኣለዎ። ኢልና ክንዛረበሉ ዝወግልና ናይ ጃንዳ ጉዳይ ኣይኮነን። ንሕና ዝሓለፈ ሰማንያ ዓመታት ረገእና ብሰላም ክንነብር እንተንኸእል፡ እታ ንረኸባ በሊዕና ክንከይድ ኣይመጸገመናን ነይሩ። ስለዚ ተጸብኦታት ኣሎ፡ ንምጥቃዕናን ምንጻልናን ዝካየድ ፈተነታት እንተሎ፡ ብወገንና ዲፕሎማሲያውን ፖለቲካውን ዜናውን ዓቕምና ኣኸቲትና ክንምክቶ ኣሎና። እዚ ንባዕሉ ዓቢ ምኽታት'ዩ። ቀሊል ነገር ኣይኮነን። ስለዚ ኩሎም ጉዳያት ደማሚርና እንተርኢናዮም፡ ናይ ብምሉኡ ህዝቢ ተሳትፍዎ ክህልዎም ስለዝግባእ፡ ህዝቢ ኣብ ኩሎም ዓውድታት ኣብ ኩሎም ግንባራት ክኸትት ኣለዎ እዩ መልእኽተይ።

ክቡር ፕረዚደንት — የቕንዩልና።